

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การควบคุมและการใช้ประโยชน์จากหนังสือพิมพ์ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 – 2487, พ.ศ. 2491 - 2500) กับรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2502 – 2506)” ผู้วิจัยได้กำหนดแนวคิด และทฤษฎี เพื่อใช้เป็นแนวทางในการอธิบายปัญหาที่ศึกษาไว้ ดังนี้

1. ทฤษฎีปทัสถาน
2. แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์
3. แนวคิดเสรีภาพและความรับผิดชอบต่อสังคม
4. แนวคิดเรื่องการควบคุมสื่อมวลชน
5. แนวคิดเรื่องการครอบงำ
6. แนวคิดเรื่องอุดมการณ์

1. ทฤษฎีปทัสถาน (Normative Theory)

ระบบสื่อสารมวลชนในแต่ละประเทศจะมีลักษณะแตกต่างกันไป ซึ่งเป็นผลสะท้อนมาจากลักษณะทางการเมือง เศรษฐกิจ รวมทั้งเงื่อนไขทางด้านอุดมการณ์ โครงสร้าง และระบบต่าง ๆ ที่แต่ละประเทศได้วางแนวทางเอาไว้

ในปี ค.ศ. 1956 เฟรด เฮส ซีเบิร์ต, ธีโอดอร์ ปีเตอร์สัน และวิลเบอร์ชรัม (Ferd S. Siebert, Theodore Peterson และ Wilbur Schramme) นักวิชาการทางการสื่อสารมวลชนชาวอเมริกันได้ร่วมกันคิดทฤษฎีสื่อสารมวลชน 4 ทฤษฎี (FOUR THEORIES OF THE PRESS) (เกษม ศิริสัมพันธ์, ผู้แปล, 2513 : 95) เพื่ออธิบายปรัชญาความสัมพันธ์ของรัฐและสื่อมวลชน โดยการบรรยายเปรียบเทียบแนวคิดในเชิงปรัชญาการเมืองเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ และการควบคุมสื่อมวลชนของประเทศที่มีระบบการเมืองและเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน รูปแบบดังกล่าวผูกพันกันอย่างเป็นแนบแน่นกับระบบการเมืองการปกครองของประเทศ ซึ่งจะต้องดำเนินไปตามกรอบแห่งบทบาทหน้าที่ที่ถูกระบุไว้ โดยทฤษฎีทั้ง 4 ได้แก่

1. ทฤษฎีอำนาจนิยม
2. ทฤษฎีอิสรภาพนิยม
3. ทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคม
4. ทฤษฎีไซเวียตคอมมิวนิสต์

ทฤษฎีทั้ง 4 ล้วนเกิดมาจากสภาพความเป็นจริงของสังคมตะวันตกหรือสังคมแบบไซเวียต แต่มีสามารถนำมาปรับใช้กับประเทศในโลกที่สาม ซึ่งเป็นประเทศที่เพิ่งได้รับการปลดแอกจากการตกเป็นอาณานิคมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ต่อมาในปี ค.ศ. 1987 Mc Quail ได้คิดค้นทฤษฎีใหม่ขึ้นอีก 2 ทฤษฎี เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของประเทศโลกที่สาม ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวคือ

1. ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา
2. ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบการมีส่วนร่วมของสื่อ

ทฤษฎีต่าง ๆ เหล่านี้ได้แสดงแนวคิดหรือแสดงทัศนะว่าสื่อมวลชนควรจะมีลักษณะอย่างไร หรือคาดหวังว่าสื่อมวลชนควรจะทำอะไร หรือควรจะมีปฏิบัติหน้าที่หรือดำเนินการอย่างไร ภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ ของสังคม เช่น ค่านิยม กฎระเบียบ อุดมการณ์ เป็นต้น ซึ่งบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนก็จะเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมนั่นเอง ซึ่งทฤษฎีเหล่านี้เรียกว่า ทฤษฎีปทัสถาน (Normative Theories) และถึงแม้ว่าทฤษฎีนี้มีความเกี่ยวข้องกับการเมืองและเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก แต่ก็มีลักษณะที่ไม่เด่นชัดและคงที่แน่นอนนัก อย่างไรก็ตามยังจะเป็นประโยชน์ในการใช้เป็นแนวทางสำหรับเป็นหลักในการปฏิบัติงานและกำหนดนโยบายของสื่อมวลชน ทั้งนี้งานวิจัยชิ้นนี้จะทำการศึกษาพิจารณาไปที่ละทฤษฎีไป

1.1 ทฤษฎีอำนาจนิยม (Authoritarian Theory)

ทฤษฎีอำนาจนิยมนี้ถือเป็นทฤษฎีที่เก่าแก่ มีวิวัฒนาการเริ่มต้นในศตวรรษที่ 16 และ 17 ในประเทศอังกฤษ ซึ่งมีการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นการพัฒนาขึ้นจากปรัชญาของระบบอำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์ รัฐบาลของกษัตริย์ หรือทั้งของกษัตริย์และรัฐบาล ทฤษฎีอำนาจนิยมเป็นทฤษฎีที่มองสื่อมวลชนว่าเป็นผู้รับใช้หรือเป็นเครื่องมือของรัฐ กล่าวคือ จะต้องสนับสนุนและส่งเสริมนโยบายของรัฐบาล สื่อมวลชนไม่สามารถรายงานข่าวหรือวิจารณ์นโยบาย

ของรัฐบาล กลไกทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลได้ เพราะรัฐเป็นผู้ควบคุมดูแลสื่อ ซึ่งการควบคุมสื่อมวลชนอาจทำได้โดยการให้สัมปทานของรัฐบาล หรือรัฐเป็นผู้พิจารณาออกใบอนุญาตหรือสิทธิบัตรให้

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งเยอรมันในยุคนาซีและอิตาลีในยุคฟาสซิสต์ได้นำเอาทฤษฎีอำนาจนิยมไปใช้อย่างมีระบบ ถึงกับได้จัดตั้งองค์การโฆษณาชวนเชื่อ มุ่งใช้สื่อมวลชนให้ทำหน้าที่สนับสนุนและรับใช้นโยบายของรัฐจนกลายเป็นแบบฉบับอำนาจนิยมอย่างเข้ม แต่สเปนและโปรตุเกสในยุคนายพลฟรังโก มีแบบฉบับอำนาจนิยมที่มีความเข้มข้นน้อยกว่า เพราะได้มีการผสมกลมกลืนกับการอนุรักษ์นิยมทางศาสนา ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก

ทฤษฎีอำนาจนิยม มักจะใช้กันอยู่ในประเทศที่มีระบอบการปกครองแบบเผด็จการ รัฐที่มีการปกครองโดยทหารหรืออยู่ภายใต้กฎอัยการศึก รัฐและประเทศต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนใหญ่จะคำนึงถึงเสถียรภาพของผู้บริหารประเทศและเอกภาพของการทำงาน สื่อมวลชนไม่มีอิสรภาพ การเสนอข่าวสารต้องตอกอยู่ภายใต้การชี้นำและเสนอแนะจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเท่านั้น หากไม่ปฏิบัติตามแนวทางที่รัฐบาลหรือผู้มีอำนาจได้กำหนดไว้ให้โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเกี่ยวกับการเมืองหรือเกี่ยวกับอุดมการณ์ จึงมักมีการบังคับควบคุมหนังสือพิมพ์ให้ปฏิบัติตามด้วยกลไกต่าง ๆ เช่น การออกใบอนุญาตให้ตีพิมพ์ การเซ็นเซอร์โดยตรง การควบคุมโดยผ่านสมาคมวิชาชีพ การที่รัฐเข้าควบคุมการดำเนินกิจการของสื่อมวลชนเอง หรืออาจใช้มาตรการทางเศรษฐกิจเข้ามาบีบคั้น ทั้งนี้เพื่อให้สื่อมวลชนดำเนินการตาม และเพื่อป้องกันมิให้มีการวิพากษ์วิจารณ์รัฐ ซึ่งเท่ากับว่าฐานะของหนังสือพิมพ์ในทฤษฎีนี้ ก็คือ เป็นกลไกสนับสนุนนโยบายของรัฐนั่นเอง

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าในช่วงก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองได้มีผู้นำในหลายประเทศได้นำทฤษฎีนี้มาใช้กันอย่างแพร่หลาย ซึ่งผู้วิจัยได้นำเอาแนวความคิดอำนาจนิยมของบุคคลที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป ได้แก่ Plato, ลัทธิฟาสซิสต์ ของเบนิโต มุสโสลินี และลัทธินาซี ของอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ มาอธิบาย ณ ที่นี้ เพื่อความกระจ่างชัดยิ่งขึ้น

1.1.1 แนวความคิดของ Plato เกี่ยวกับทฤษฎีอำนาจนิยม

Plato เชื่อว่าลักษณะของมนุษย์รวมทั้งความโลภและกิเลสต่าง ๆ จะทำให้ลักษณะการปกครองเสื่อมโทรมจากระบบอภิชนาธิปไตยมาสู่ระบบเกียรตินิยม แล้วเสื่อมลงมาเป็นคณาธิปไตยมาสู่ประชาธิปไตยและในที่สุดก็กลายเป็นระบบทรราชย์ Plato คิดว่ารัฐจะปลอดภัยก็ต่อเมื่ออยู่ในอุ้งมือของนักปราชญ์ราชบัณฑิตและเจ้าหน้าที่ฝ่ายการปกครองซึ่งถูกควบคุมด้วยอำนาจแห่งศีลธรรมและจะใช้อำนาจดังกล่าวนี้ควบคุมชนชั้นต่ำกว่าให้อยู่ในทางที่ถูกที่ควร ในทำนองเดียวกันกับที่นักปราชญ์สามารถควบคุมตนเองด้วยการใช้ปัญญาควบคุมกิเลสและความละโมภของตน เพราะในสังคมเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองย่อมคอยควบคุมสมาชิกชั้นอื่น ๆ ของสังคมมิให้เสื่อมถอยไปสู่ภาวะยุ่งยากสับสน ตามความคิดของ Plato นั้นเมื่อใดที่อำนาจภายในรัฐถูกแบ่งแยกออกเท่าเทียมกันเมื่อนั้นความเสื่อมก็จะปรากฏขึ้น ดังนั้น จึงควรให้อำนาจของรัฐขึ้นอยู่กับชนชั้นปกครองเพียงชนชั้นเดียว (เพ็งอ่างถึง, 2513 : 9)

1.1.2 แนวความคิดทฤษฎีอำนาจนิยมตามลัทธิฟาสซิสต์

ลัทธิฟาสซิสต์เป็นระบบเผด็จการที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 20 ชื่อของระบบนี้มาจากคำในภาษาอิตาเลียนว่า “ฟาสซิโอ” ซึ่งแปลว่ากลุ่ม หรือขบวนการ พรรคฟาสซิสต์ได้ตั้งขึ้นโดยเบนิโต มุสโสลินี ในปี ค.ศ.1919 เพื่อต่อต้านระบบคอมมิวนิสต์ (จรูญ สุภาพ, 2535 : 22)

ตามแนวคิดของลัทธิฟาสซิสต์นั้นถือว่าประชาชนไม่มีความรู้ความสามารถ และมีอารมณ์ที่แปรปรวน ดังนั้นจึงไม่สามารถปกครองตนเองได้ ประชาชนจะต้องถูกปกครองโดยกลุ่มชนชั้นนำ (Elite) ซึ่งมีคุณลักษณะสูงกว่ามวลชนโดยทั่วไป ทั้งในด้านความสามารถ สติปัญญา กำลังใจ และจริยธรรม

เมื่อลัทธินี้ถูกนำมาใช้ในระบอบการเมือง พรรคการเมืองทั้งหลายจะถูกกวาดล้างโดยสิ้นเชิง และได้ห้ามมิให้มีการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและการปกครอง ผู้ใดละเมิดจะถูกลงโทษ ห้ามมิให้จัดตั้งสหภาพแรงงานและกลุ่มธุรกิจใด ๆ โดยเสรี รัฐจะเข้าควบคุมกิจการทางเศรษฐกิจอย่างเต็มที่

สาระสำคัญของลัทธิฟาสซิสต์

1. ต้องการให้บุคคลมีความเชื่อโดยไม่คำนึงถึงเหตุผล นั่นคือพยายามโน้มนำให้เชื่ออย่างมกมายในการยึดถือชาติและผู้นำ จงรักภักดีและผูกพันต่อระบบการปกครอง ประชาชนเป็นกลไกในการปกครองของชาติ สิทธิเสรีภาพบางประการต้องถูกจำกัด โดยถือเอาความมั่นคงและความปลอดภัยของชาติเป็นสิ่งสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด ประชาชนจะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด มิฉะนั้นจะถูกลงโทษ
2. เชื่อว่ามนุษย์ไม่มีความเท่าเทียมกัน ลัทธินี้เห็นว่ามนุษย์มีความไม่เท่าเทียมกันทั้งในด้านร่างกายและพฤติกรรม เช่น ชายมีคุณสมบัติเหนือหญิง ทหารมีคุณสมบัติเหนือพลเรือน ชาติย่อมมีฐานะเหนือกว่าพลเรือน เป็นต้น ดังนั้นความไม่เท่าเทียมกันจึงเป็นอุดมการณ์ขั้นสูงสุดของลัทธินี้ ซึ่งมีผลต่อการกำหนดนโยบายทั้งภายในและภายนอกประเทศ
3. เชื่อในหลักพฤติกรรมที่นิยมความรุนแรงและการโฆษณาชวนเชื่อ หลักการของแนวความคิดนี้อยู่ที่การแบ่งชนในสังคมออกเป็น 2 พวก คือ มิตรและศัตรู (Friend & Enemy) ซึ่งหมายความว่าบุคคลที่ไม่ใช่เพื่อนแล้ว คือ ศัตรูทั้งหมด ดังนั้นจึงต้องเกิดสถาบันการใช้อำนาจที่รุนแรงเพื่อเป็นเครื่องมือในการปกป้องของลัทธินี้
4. หลักรัฐบาลโดยชนชั้นนำ เชื่อว่าผู้นำของประเทศจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถ มีการกระทำที่ถูกต้อง ไม่ผิดพลาด เพราะได้รับการฝึกฝนมาให้เป็นผู้นำโดยเฉพาะ เป็นผู้ที่อยู่ในฐานะสูงในสังคม สามารถสนองความต้องการของชุมชนได้
5. หลักการปกครองแบบเบ็ดเสร็จ ลัทธิฟาสซิสต์จะยึดมั่นในอำนาจเด็ดขาดเป็นอำนาจสูงสุดที่ครอบคลุมชีวิตของประชาชนในชาติไว้ ดังนั้นกิจการทุกอย่าง ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง จำต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐด้วย นอกจากนี้ยังถือว่าสตรีเป็นบุคคลชั้นรองของประเทศ เพราะไม่อาจจับอาวุธขึ้นป้องกันประเทศได้
6. หลักความนิยมในเชื้อชาติ ความเชื่อตามหลักการนี้มีอยู่ว่า ชนชั้นนำตามอุดมการณ์ในลัทธิฟาสซิสต์เป็นผู้ที่ต้องมีฐานะเหนือชนชั้นอื่น มีอำนาจบังคับให้ผู้อื่นยอมรับและทำตาม เป็นบุคคลที่มีเชื้อสายที่บริสุทธิ์และมีความสามารถเป็นพิเศษ จึงต้องการขยายเผ่าพันธุ์ของตนเองให้ครอบคลุมไปทั่วโลก

7. หลักความไม่เห็นด้วยกับกฎหมายและพฤติกรรมระหว่างประเทศ เพราะเชื่อในความไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศ ความรุนแรง เชื้อชาตินิยม จักรวรรดินิยมและสงคราม ถือเป็นหลักการและเครื่องมือสำคัญของรัฐ โดยเน้นที่สงครามและอุดมคติเป็นสำคัญ อันขัดกับหลักการประชาธิปไตยทั้งสิ้น

1.1.3 แนวความคิดตามทฤษฎีอำนาจนิยมของลัทธินาซี

ลัทธินาซีถือกำเนิดสืบเนื่องมาจากลัทธินาซีฟาสซิสต์ ในปี ค.ศ. 1932 ด้วยความหวาดเกรงต่อการขยายตัวของลัทธินาซีคอมมิวนิสต์ จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ ออดอล์ฟ ฮิตเลอร์ (Adolf Hitler) กำหนด อุดมการณ์ที่เป็นรากฐานของลัทธินาซีขึ้น ยึดหลักบางอย่างคล้ายกับลัทธินาซีฟาสซิสต์ เช่น การยกย่องรัฐและผู้นำการใช้กำลังอำนาจ และการผูกขาดอำนาจทางการเมือง การจงรักภักดีต่อรัฐ เป็นต้น แต่ที่น่าสังเกต คือ ลัทธินาซีได้ใช้แนวคิดเรื่องสังคมนิยมอย่างรุนแรง ซึ่งเป็นลักษณะของลัทธินาซีคอมมิวนิสต์มาผสมผสานกับธาตุแท้ของลัทธินาซี คือ ชาตินิยม ดังนั้นลัทธินาซีจึงมีชื่อเรียกว่า สังคมนาซีนิยม (จรรยา สุภาพ, 2535 : 22)

สาระสำคัญของลัทธินาซี

1. การจำกัดแนวคิดเรื่องปัจเจกชนนิยม ตามความเชื่อในหลักการที่อยู่ที่รัฐพยายามส่งเสริมสนับสนุนให้บุคคลใช้พลังงานทั้งในด้านความคิดและสติปัญญาให้ดำเนินไปในทางที่ชาติปรารถนา ผลประโยชน์ของชุมชนย่อมอยู่เหนือเสรีภาพและความคิดริเริ่มของแต่ละบุคคล รากฐานของชาติ คือ สวัสดิภาพของชาติเป็นส่วนสำคัญที่จะต้องยกย่องให้อยู่เหนือสวัสดิภาพของประชาชน

2. การจำกัดความนึกคิดในแนวประชาธิปไตย ลัทธินาซีเชื่อว่าผู้นำของรัฐเท่านั้นที่เป็นผู้เข้มแข็ง มีระเบียบวินัย และสามารถบริหารประเทศได้มีประสิทธิภาพ ซึ่งต่างกับแนวคิดประชาธิปไตยที่เปิดโอกาสให้ประชาชนหม่มากเป็นผู้นำ ซึ่งลัทธินาซีมองว่าจะทำให้เกิดความอ่อนแอภายในชาติ เพราะคนที่แข็งแรงน้อยย่อมตั้งให้พลังของผู้แข็งแรงเสื่อมไปด้วย

3. การจำกัดความเสมอภาคของมนุษย์โดยธรรมชาติ ลัทธินาซีมองว่ามนุษย์มีความไม่เท่าเทียมกัน มนุษย์ที่มีความสามารถสูงจะเป็นมนุษย์ที่มีคุณค่า จัดเป็นประชาชนชั้นพิเศษ ดังนั้นจึงมีสิทธิที่จะปกครองคนอื่น ๆ ได้ และความไม่เท่าเทียมกันในลัทธินาซีถือเป็นสิ่งที่แก้ไขไม่ได้

4. หลักความภักดีต่อชาติ ลัทธินาซีเห็นว่าประชาชนควรมีคุณลักษณะ 2 ประการ คือ ความจงรักภักดีต่อชาติ และความเข้าใจความปรารถนาของชาติ ซึ่งจะทำให้สามารถรับใช้รัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5. หลักการเหยียดผิว เนื่องจากนาซีคิดว่าเยอรมันเป็นชาติที่เจริญ และรังเกียจชนชาติ ยิวว่าเป็นชนที่ต่ำต้อย ถ่วงความเจริญ และเป็นต้นเหตุของความชั่วร้ายทั้งปวง อันเป็นที่มาของ ทฤษฎีว่าด้วยความยิ่งใหญ่แห่งสายโลหิตของเยอรมัน

6. หลักการที่เกี่ยวกับบุคคล ลัทธินาซีถือว่าความสามารถของบุคคลเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น โดยกำเนิด เผ่าอารยันเป็นเผ่าที่มีความสามารถอย่างยอดเยี่ยม มีความสำคัญเหนือกว่าเผ่าอื่น ดังนั้นเผ่าอารยันจึงมีสิทธิที่จะปกครองชนเผ่าอื่น

ทั้งพลาโต, เบนิตโต มุสโสลินี และอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ ต่างมีระบบการควบคุมที่ได้มาจากแนวคิดเชิงปฏิเสธซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์ที่สื่อมวลชนเข้าแทรกแซงในกิจการของรัฐผู้ดำเนินการ สื่อสารมวลชนมักจะเป็นบุคคลซึ่งไม่สามารถเข้าใจถึงผลรวมของจุดมุ่งหมายของรัฐ และมักเป็นบุคคลซึ่งไม่รู้เรื่องราวดีโดยตลอดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ของนโยบายของรัฐ เพราะเหตุใดจึงจะปล่อยบุคคลเช่นนี้ซึ่งมีแต่ความโง่เขลาเบาปัญญาให้ล่องล่ำเข้ามาคุกคามต่อความสำเร็จของกิจกรรมอันจัดไว้แล้วว่าจะเป็นคนประโยชน์แก่ส่วนรวม

สำหรับการควบคุมสื่อมวลชนในระบบอำนาจนิยมส่วนใหญ่ก็คือ การหาวิธีการซึ่งจะให้ได้ในการตั้งรังและควบคุมสื่อมวลชนซึ่งดำเนินการโดยเอกชน ประเทศต่าง ๆ ในตะวันตกได้พยายามทดลองใช้วิธีการต่าง ๆ ซึ่งก็ประสบความสำเร็จมากบ้างน้อยบ้าง และอาจกล่าวได้ว่าไม่มีวิธีการใดวิธีการเดียวที่ใช้ได้ผลสำเร็จอย่างแน่นอนได้ยืดยาว วิธีการหนึ่งในสมัยแรก ๆ ซึ่งเป็นหลักประกันว่านโยบายต่าง ๆ ของฝ่ายรัฐบาลจะได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีก็คือ วิธีการที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น คือการให้ "ใบอนุญาต" (สิทธิบัตร) แก่บุคคลบางคนให้ดำเนินการในการพิมพ์หนังสือ

วิธีการที่สองซึ่งใช้อยู่ในเกือบทุกประเทศในยุโรปตะวันตก คือระบบการตรวจตราสิ่งพิมพ์ หรือที่เรียกว่า "การเซ็นเซอร์" (Censorship) ซึ่งบางทีมักใช้ร่วมกับวิธีการให้มีการผูกขาดในการพิมพ์ ในบางครั้งทางราชการจะนำวิธีการตรวจเนื้อหาขึ้นมาใช้ควบคุมกิจการพิมพ์หนังสือพิมพ์ของเอกชน

วิธีการที่สามที่ใช้กันทั่วไปในการควบคุมหนังสือพิมพ์ในบรรดารัฐอำนาจนิยมก็คือ การดำเนินการฟ้องร้องในศาลสถิตยุติธรรมในข้อหาว่ากระทำผิดบทบัญญัติของกฎหมาย วิธีการนี้ มักเริ่มใช้ในเมื่อการผูกขาดโดยรัฐและการตรวจอนุญาตใช้ไม่ได้ผลเพื่อการควบคุมอันจำเป็น ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการที่ดีเพราะศาลสถิตยุติธรรมมักยอมให้เอกชนได้รับความคุ้มครองทางกฎหมายในเมื่อตน ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิด

การควบคุมหนังสือพิมพ์ของบรรดารัฐบาลอำนาจนิยมอีกวิธีหนึ่ง ก็คือ การกำหนด ความผิดตามกฎหมายฐานกล่าวถ้อยคำยุยงให้เกิดการกระด้างกระเดื่องในบ้านเมือง ความผิดฐาน กบฏหมายเฉพาะการกระทำซึ่งสิ้นสะเทือนรากฐานของรัฐ แต่ความผิดฐานยุยงให้เกิดการกระด้าง กระเดื่องในแผ่นดินเป็นข้อกล่าวหาที่ใช้กับพวกปากหอยปากปู ซึ่งเป็นคนมีความเห็นนอกกรอบหรือ ไม่ยอมผ่อนปรนกับความคิดเห็นส่วนใหญ่

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ลัทธิอำนาจนิยมตกเป็นฝ่ายล่าถอย และหลักการฝ่าย อิศรภาพนิยมกลับเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น วิธีการที่เคยใช้กันมาแต่เดิมเพื่อป้องกันการเข้าแทรกแซงยุ่ง เกี่ยวกับกิจการของรัฐบาล คือ วิธีการผูกขาดของรัฐ การควบคุมตรวจตราและการดำเนินคดีปราบปราม มักได้ผลน้อยลงทุกที ฉะนั้น จึงต้องหาวิธีการอย่างอื่นเพื่อคุ้มครองอำนาจของรัฐ วิธีการที่คิดขึ้นใหม่ นี้ไม่แสดงจุดหมายใจแจ่มแจ้งมากนัก และมีลักษณะการดำเนินการแบบลบลมคมในมากขึ้น กล่าวคือ แทนที่จะมอบให้เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการออกวารสารของทางราชการ แต่กลับมีการใช้เงิน ของแผ่นดินไปกว้านซื้อหรือให้การสนับสนุนแก่หนังสือพิมพ์เอกชนแทน

สำหรับหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย ได้ระบุว่า ในยุคแรก ๆ นั้นหนังสือพิมพ์มี ลักษณะตกอยู่ภายใต้อำนาจนิยม เนื่องจากจะต้องอยู่ในการควบคุมดูแลของชนชั้นปกครองอย่าง ใกล้ชิด เช่น ในสมัยของจอมพล ป.พิบูลสงคราม และสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หนังสือพิมพ์ต้อง อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลจาก รัฐบาลอย่างเข้มงวด เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ในยุคปัจจุบันประเทศไทยจะปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยซึ่งมีทฤษฎีอิสรภาพนิยมเป็นกรอบในการประพฤติปฏิบัติ ตน แต่ในทางปฏิบัติจริง ๆ แล้ว จะพบว่ายังคงมีลักษณะของอำนาจนิยมอยู่ เนื่องจากรัฐบาลมักจะ สร้างกลไกขึ้นมาควบคุมหนังสือพิมพ์ โดยมีข้ออ้างว่าจำเป็นต้องจำกัดสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ เอาไว้ เพื่อความมั่นคงและผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศ หรือเสียชื่อเสียงเสรีภาพของคนส่วนน้อย เพื่อรักษาเสรีภาพของคนส่วนใหญ่ไว้ (ชินกมล สุวรรณโชติ, 2540 : 75)

1.2 ทฤษฎีอิสรภาพนิยม (Libertarianism Theory)

สมัย The Enlightenment ในคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 มีส่วนสำคัญมากในการแผ้วถางทางไปสู่การยอมรับและเผยแพร่หลักการต่าง ๆ ของฝ่ายอิสรภาพนิยม จุดมุ่งหมายสำคัญก็คือ การปลดปล่อยให้มนุษย์เป็นเสรีจากข้อจำกัดภายนอกต่าง ๆ เพื่อที่มนุษย์จะได้ใช้เหตุผลของตนเองอย่างเต็มที่ในการแก้ไขปัญหาทางศาสนาการเมืองและสังคม "ความคิดอันเป็นรากฐานของแนวโน้มต่าง ๆ ในสมัยรู้แจ้งก็คือ ความเชื่อที่ว่ามนุษย์มีความเข้าใจในระบบของพิภพได้ด้วยอำนาจของตนเองโดยมิต้องพึ่งอำนาจจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของสวรรค์ ความเข้าใจของมนุษย์เกี่ยวกับพิภพแนวใหม่นี้ย่อมนำไปสู่วิถีทางของการควบคุมพิภพนี้ได้ ยุคู้ร้แจ้งพยายามที่จะให้หลัก ดังกล่าวเป็นที่ยอมรับใช้กันทั่วไปในการศึกษาวิชาเกี่ยวกับวิทยาการทางวัตถุและปัญญาในวิชาฟิสิกส์ จริยศาสตร์ และหลักปรัชญาต่าง ๆ ทางศาสนา ประวัติศาสตร์ กฎหมายและการเมือง" (เกษม ศิริสัมพันธ์, อ้างแล้ว, 2513 : 34)

ทฤษฎีอิสรภาพนิยม เชื่อว่าหนังสือพิมพ์มิได้เป็นเครื่องมือของรัฐ แต่หนังสือพิมพ์เป็นผู้ร่วมมือในการแสวงหาสัจจะ โดยจะต้องเป็นตลาดเสรีสำหรับความคิดเห็น และข้อเท็จจริงต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ประชาชนมีทางเลือกที่หลากหลาย และช่วยแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ทางการเมืองและทางสังคมด้วยการนำเสนอข้อข่าวสาร และแนวความคิดทุกแง่มุม ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่หนังสือพิมพ์จะต้องมีสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพที่เป็นอิสระต่อการควบคุมและไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลของรัฐบาล

ลักษณะเฉพาะของทฤษฎีนี้ก็คือ สื่อมวลชนต้องควบคุมตนเอง หรือควบคุมโดยกระบวนการยุติธรรมโดยการตัดสินของศาล และสิ่งที่สื่อมวลชนไม่อาจกระทำได้อีกก็คือ การหมิ่นประมาท การเสนอเรื่องลามกหยาบโลน การปลุกปั่นให้เกิดความไม่สงบในยามสงคราม และไม่ควรมีข้อจำกัดในการส่งออกหรือนำเข้า หรือการส่งสารหรือรับสารข้ามผ่านประเทศ

ภายใต้ระบบนี้สื่อมวลชนมีหน้าที่แจ้งข่าวสารให้ข้อเท็จจริงกับประชาชน ให้ความบันเทิงจัดชายหรือหาโฆษณาแจ้งความในฐานะเป็นแหล่งสนับสนุนทางการเงิน สื่อมวลชนมีสิทธิและหน้าที่ในการตรวจตราควบคุมรัฐบาล มิให้เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจไปในทางที่ผิดเกินขอบเขต สื่อมวลชนจะถูกควบคุมโดยประชาชน ซึ่งจะปฏิเสธหรือยอมรับสื่อเหล่านั้นตามแต่จะเห็นสมควร สื่อมวลชนทำหน้าที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของรัฐบาลกับประชาชน

สิทธิและหน้าที่ของสื่อมวลชนในสังคมประชาธิปไตย

สิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของประชาชนในการพูด การเขียน การพิมพ์ และการโฆษณาเป็นองค์ประกอบสำคัญของการทำงานของระบอบประชาธิปไตย สื่อมวลชนในฐานะเป็นผู้แสวงหาข่าวสารและแนะนำข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ ต่อประชาชน เพื่อประกอบการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ อันเกี่ยวกับกิจการบ้านเมืองมากขึ้น ในปัจจุบันการเสนอข่าวหรือการแสดงความคิดเห็นของสื่อมวลชนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง "หนังสือพิมพ์" ที่ประชาชนนิยมอ่าน ย่อมมีอิทธิพลและมีส่วนชักนำในการตัดสินใจของประชาชนในการที่จะช่วยให้ประชาชนได้มีความสามารถที่จะเลือกโชครชะตาของตนเองได้อย่างหลากหลายและมีประสิทธิภาพมากที่สุด ประชาชนจึงต้องได้รับทราบข่าวสารอย่างถูกต้องครบถ้วน ดังนั้น สิทธิของประชาชนที่จะได้รับการบอกกล่าวถึงข้อเท็จจริงทั้งหลายย่อมเป็นสิ่งที่ยั่งยืนอย่างยิ่งในสังคมประชาธิปไตย กล่าวคือ ประชาชนมีสิทธิโดยชอบธรรมที่จะรับรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าที่ใด และในลักษณะอย่างไร

ดังนั้น สิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของสื่อมวลชนในการแสวงหาข่าวสารจึงมีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับเสรีภาพของประชาชนในการรับข่าวสารหรือการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ กล่าวคือ ประชาชนในประเทศใดได้รับหลักประกันสิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพในการได้รับข่าวสารหรือการแสดงความคิดเห็นมากเท่าใด สื่อมวลชนก็ย่อมมีสิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพในการแสวงหาข่าวสารอย่างกว้างขวางมากขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อที่จะได้เสนอข้อมูลและความคิดเห็นให้แก่ประชาชนให้มากที่สุด ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า สื่อมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์นั้น คือ เสียงของประชาชน สิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ก็คือ สิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของประชาชน ในรูปแบบของการรับรู้ข่าวสารทั้งในประเทศและนอกประเทศ

คาร์ล เบ็คเคอร์ (Carl Becker) ได้กล่าวว่า "หลักการฝ่ายประชาธิปไตยเกี่ยวกับเสรีภาพในการพูดและการพิมพ์ ไม่ว่าเราจะถือว่าหลักการนี้มาจากสิทธิตามธรรมชาติซึ่งไม่อาจลิดรอนได้หรือไม่ก็ตาม จะมีข้อสันนิษฐานต่าง ๆ ดังนี้ (Fred S. Siebert, 1956)

1. มนุษย์มีความปรารถนาที่จะรู้สัจจะ และสัจจะอาจชักจูงโน้มน้าวมนุษย์ได้
2. ถือว่าวิถีทางเดียวในระยะไกลที่จะนำไปให้บรรลุถึงสัจจะก็คือ การแข่งขันอย่างเสรีในเรื่องความคิดเห็นของตนแตกต่างกันอยู่เสมอไป ฉะนั้นจึงควรปล่อยให้มนุษย์แต่ละคนได้มี

โอกาสแสดงความคิดเห็นของตนโดยเสรีและมีการแข่งขัน โดยมีเงื่อนไขว่าแต่ละคนจะต้องยอมให้สิทธิเช่นนี้แก่บุคคลอื่นด้วยเช่นกัน

3. การมีขันติธรรมต่อกันและมีการเปรียบเทียบระหว่างความคิดเห็นแนวต่าง ๆ กัน เช่นนี้ ความคิดเห็นที่ถูกต้องด้วยเหตุผลที่สุดย่อมจะเกิดขึ้นและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป

จอห์น สจิวต มิลล์ (John Stuart Mill, 1818-1883) ซึ่งสนใจในปัญหาระหว่างอำนาจอันชอบธรรมกับอิสรภาพตามทัศนะนักประโยชน์นิยม (Utilitarianism) นั้นก็มองว่า อิสรภาพเป็นสิทธิของปัจเจกชนที่รู้สึกผิดชอบที่จะคิดและกระทำตามที่ตนปรารถนาตราบที่เขายังไม่ได้ก่อความเสียหายให้แก่ผู้ใด Mill ถือว่าการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ควรที่จะก่อและผดุงรักษาและเพิ่มพูนความสุขให้บุคคลจำนวนมากที่สุดได้เสพความสุขในปริมาณที่มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ วิธีหนึ่งในหลายทางของสังคมที่จะทำให้หมู่มวลชนสมาชิกของสังคมได้มีส่วนร่วมสร้างในการบรรลุถึงจุดหมายดังกล่าวก็คือ ให้สิทธิแก่บรรดาสมาชิกของสังคมในการคิดและกระทำตามที่แต่ละคนเห็นสมควร

มิลล์ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ชาวสารข่อยเท็จจริงที่ไปถึงสาธารณชนในบางเรื่องอาจผิดพลาด รัฐก็ไม่ควรมีสิทธิ์จะล่วงเกินหรือตัดสิน เพราะในที่สุดแล้วสาธารณชนย่อมเลือกที่จะย่อยสิ่งเหล่านี้ได้เองทั้งหมด สัจจะนั้นไม่ว่าจะเผชิญกับสิ่งใดก็ย่อมผุดขึ้นมาอย่างมีชัยในที่สุด ตามกระบวนการพิสูจน์ตัวเองของสัจจะ (Self-Righty Process) และตลาดเสรีแห่งความคิดเห็น (Free Market Place of Idea)

John Milton เห็นว่ามนุษย์สามารถใช้เหตุผลจำแนกความผิดกับความถูก ความดีกับความชั่วได้ และเพื่อที่มนุษย์จะใช้คุณสมบัตินั้นประเสริฐขึ้นได้ มนุษย์จึงควรที่จะได้รับทราบความเห็นและความคิดต่าง ๆ ของเพื่อนมนุษย์คนอื่น ๆ ได้โดยไม่มีข้อจำกัดใด ๆ Milton มีความมั่นใจว่า สัจจะเป็นสิ่งที่แน่นอนและอาจพิสูจน์ให้ประจักษ์แจ้งได้ และสัจจะมีอำนาจเพียงพที่จะคงรอดอยู่ได้ หากปล่อยให้สัจจะผุดตัวเองขึ้นมาใน "เวทีที่เสรีและเปิดเผย"

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แห่งสหประชาชาติ ค.ศ.1948 (Universal Declaration of Human Rights of 1948) ข้อ 11 ได้บัญญัติไว้ว่า

“ ทุกคนมีสิทธิในอิสรภาพแห่งความเห็นและการแสดงออก สิทธินี้รวมถึงอิสรภาพในการที่จะถือเอาความเห็นโดยปราศจากการแทรกสอดและที่จะแสวงหา รับ และแจกจ่ายข่าวสาร และความคิดเห็นไม่ว่าโดยวิธีใด ๆ และโดยไม่คำนึงถึงเขตแดน”

และข้อที่ 19 ได้กำหนดให้

“ทุกคนมีสิทธิ เสรีภาพแห่งความคิดเห็น และการแสดงความคิดเห็น สิทธินี้รวมถึงเสรีภาพในการที่จะมีความคิดเห็นโดยปราศจากการแทรกแซง และการแสวงหา รับและให้ข่าวสาร และให้ความ คิดเห็น ไม่ว่าด้วยวิธีใด และไม่มีขอบเขตจำกัด “ (อมร รักษาสัตย์ และคณะ, 2539 : 71)

พี.เอช.พาร์ทริดจ์ (P.H.Partridge, อ้างถึงในศักดิ์ชัย นิรัญทวี, 2526 : 7-8) อธิบายความหมายของเสรีภาพในเชิงประวัติปรัชญาและความคิดทางสังคมว่าเสรีภาพนั้นหากใช้ในความหมายทางจริยธรรมและทางสังคม หมายถึง สภาพที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคน ต่อคน หรือหมายถึงเงื่อนไขชีวิตในสังคม ทั้งนี้เพราะเสรีภาพหมายถึง สภาพการดำเนินชีวิตที่ปราศจากอำนาจหรือแรงบังคับจากบุคคลอื่น คนคนหนึ่งจะพูดได้ว่ามีเสรีภาพก็ต่อเมื่อเขาสามารถเลือกจุดหมายของเขาเองได้ ตัวเขาเองสามารถเป็นเงื่อนไขชีวิตของตัวเอง เขาสามารถเลือกสิ่งที่เขาพอใจและไม่เลือกในสิ่งที่เขาไม่อยากจะทำ แต่เมื่อเขาเลือกที่จะกระทำก็สามารถเลือกได้ ไม่ได้ถูกบังคับโดยเจตจำนงของบุคคลอื่นของรัฐ หรือของอำนาจชี้ขาดอันใด

ของ จาคส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau, อ้างใน ชัยอนันต์ สมุทวนิช, 2527 : 57) ได้เขียนไว้ใน Social Contract ว่า “การสละละทิ้งเสรีภาพ เท่ากับสละความเป็นมนุษย์ เท่ากับเป็นการยอมเสียสิทธิมนุษยชน และแม้แต่หน้าที่ของเรา...การสละละทิ้งเช่นนี้เป็นการขัดต่อธรรมชาติของการที่นำเอาเสรีภาพ ทั้งหลายออกมาจากเจตจำนงของคนก็เท่ากับนำเอาศีลธรรมออกจากการกระทำของคนนั่นเอง

การทำหน้าที่ของหนังสือพิมพ์นั้นเป็นหน้าที่อันชอบธรรมของมนุษยชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบอบประชาธิปไตยจำเป็นต้องมีสะพานเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ฉะนั้นหากหนังสือพิมพ์สิ้นเสรีภาพ หนังสือพิมพ์ก็ไม่สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ของตนได้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ประชาชนย่อมถูกปิดหูปิดตาโดยสิ้นเชิง

สิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพเป็นหัวใจสำคัญยิ่งของหนังสือพิมพ์ อาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้ในการดำเนินกิจการหนังสือพิมพ์ ซึ่งผู้ที่ได้รับประโยชน์จะมีทั้งฝ่ายหนังสือพิมพ์ ฝ่ายรัฐบาล และโดยเฉพาะกับฝ่ายประชาชน

เอ็ดมัน แลมเบธ (Edmund Lambeth, 1986 : 52) กล่าวว่า สิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ สืบเนื่องมาจากความเชื่อในทฤษฎีเสรีนิยม (Libertarianism) ที่กล่าวว่า มนุษย์มีธรรมชาติที่เป็นคนมีเหตุผล แสวงหาความจริง (Truth) และจะดำเนินชีวิตของเขาโดยอาศัยความจริง นั้นนำทางมนุษย์มีสิทธิที่จะรู้ข้อเท็จจริง เพื่อประกอบการตัดสินใจเลือกทางเดินของเขาเอง และของสังคมที่เขามีส่วนร่วม

แนวคิดฝ่ายอิสรภาพนิยมมีลักษณะหน้าที่ที่แตกต่างจากทฤษฎีอื่น คือหนังสือพิมพ์มีสิทธิและหน้าที่ในการที่จะตรวจตราควบคุมรัฐบาลนอกเหนือจากวิธีการอื่น ๆ ที่ระบุไว้ในกฎหมาย หนังสือพิมพ์มีหน้าที่คอยดูแลมิให้เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจไปในทางที่ผิดหรือเกินขอบเขต หนังสือพิมพ์เป็นยามผู้เฝ้ามองการดำเนินการของระบบประชาธิปไตย คอยระมัดระวังจับตาดู และทักท้วงเมื่อมีการปฏิบัติในทางที่ผิด และเป็นเชิงอำนาจนิยม การที่จะปฏิบัติหน้าที่เหล่านี้ได้ครบถ้วน หนังสือพิมพ์จะต้องมีเสรีอย่างแท้จริงจากการควบคุมหรือกดขี่ของบรรดาฝ่ายต่าง ๆ ที่หนังสือพิมพ์เฝ้าจับตามองอยู่ เพราะเหตุที่คติอิสรนิยมจำเป็นต้องต่อสู้กับคติอำนาจนิยมมาหลายศตวรรษ ฉะนั้นฝ่ายอิสรนิยมจึงถือว่ารัฐบาลเป็นศัตรูสำคัญที่สุดของตน แต่ถึงอย่างไรก็ตามอำนาจของรัฐบาลก็อาจรับใช้บรรดาผลประโยชน์ของฝ่ายลัทธิอิสรนิยมได้ ถ้าสามารถที่จะหาวิธีการอันมีประสิทธิภาพในการควบคุมอำนาจของรัฐบาลไว้ได้ (เกษม ศิริสัมพันธ์, อ้างแล้ว, 2513, หน้า 45)

หน้าที่ของสื่อมวลชนในลัทธิอิสรภาพนิยม

Donald Wood ได้สรุปหน้าที่หลักเอาไว้ 6 ประการด้วยกันคือ (Donald Wood, 1988 : 50-52)

1. ส่งข่าวสารเพื่อค้นหาความจริง (Dissemination of Information in a Search for Truth) หน้าที่ประการแรกของสื่อมวลชนในลัทธิเสรีนิยมก็อาจจะนิยามได้ว่าเป็นการให้ความกระจ่างแก่สาธารณชน
2. สนับสนุนการปกครองตนเอง (Facilitating Self Government) ประชาธิปไตยต้องการพลเมืองที่ รู้แจ้ง ซึ่งขึ้นอยู่กับกรขยายตัวทางการศึกษาและสื่อเสรี
3. ตรวจสอบระวางระไวการทำงานของรัฐบาล (Surveillance of the Government) สื่อมวลชนเปรียบเสมือนเป็นสุนัขเฝ้าบ้านที่คอยตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล ทั้งนี้เพื่อปกป้องเสรีภาพพลเมืองของเรา สื่อมวลชนควรจะเปิดโปง (Uncover) และเปิดเผย (Disclose) ความพยายามของเหล่าข้าราชการทุจริตที่จะนำทางสาธารณชนไปในทางที่ผิด และชี้้นำการทำงานของรัฐบาลไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควร
4. สนับสนุนระบบเศรษฐกิจ (Supporting the Economic System)

1.3 ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility Theory)

ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้ค่อย ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปจากลัทธิอิสรภาพนิยมบริสุทธิ์ และได้เกิดสิ่งซึ่งเรียกกันว่า "ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมของหนังสือพิมพ์" มาแทนที่ที่เราเรียกว่า "ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม" ซึ่งมีความเชื่อว่า เสรีภาพนั้นย่อมมีพันธะต่าง ๆ ผูกพันอยู่ ทฤษฎีนี้มองว่าหนังสือพิมพ์ซึ่งมีสถานะอภิสิทธิ์ในลักษณะการปกครอง ต้องมีพันธะที่จะมีความรับผิดชอบต่อสังคมที่จะดำเนินการในหน้าที่สำคัญบางประการของสื่อสารมวลชนในสังคมปัจจุบัน ระบบอิสรภาพนิยมจะสามารถสนองความต้องการต่าง ๆ ของสังคมได้เพียงใด ขึ้นอยู่กับหนังสือพิมพ์จะยอมรับรู้ว่าความรับผิดชอบต่อตนจะต้องเป็นรากฐานของนโยบายในการดำเนินงานของตนเพียงใด ถ้าหนังสือพิมพ์ไม่ยอมรับรับผิดชอบต่อต่าง ๆ ของตนแล้วก็จะต้องมีองค์การอื่นมาดูแลสื่อมวลชนให้ดำเนินหน้าที่ไปด้วยดี

หน้าที่ต่าง ๆ ของหนังสือพิมพ์ตามทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคมโดยพื้นฐานก็เหมือนกับหน้าที่ต่าง ๆ ตามทฤษฎีอิสรภาพนิยม เมื่อทฤษฎีเก้านี้เจริญงอกงามขึ้น ได้มีการกำหนดภาระไว้ 6 ประการสำหรับหนังสือพิมพ์ คือ

1. สนับสนุนระบบการเมืองด้วยการเสนอข่าวสาร การอภิปราย และได้แย้งเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของส่วนรวม
2. เพิ่มพูนสติปัญญาของสาธารณชนเพื่อให้มีความสามารถปกครอง
3. ปกป้องสิทธิต่าง ๆ ของปัจเจกชนด้วยการทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมรัฐบาล
4. สนับสนุนระบบเศรษฐกิจ สำหรับข้อนี้หน้าที่สำคัญที่สุดของหนังสือพิมพ์ก็คือจัดให้ผู้ซื้อและผู้ขายสินค้าและบริการต่าง ๆ ได้มาพบกันด้วยการใช้สื่อในการโฆษณา
5. ให้ความบันเทิง
6. รักษาฐานะในทางการเงินของตนเองให้มั่นคงพอที่จะได้เป็นเสรีจากความกดดันต่าง ๆ ของบรรดากลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ

ทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคมโดยทั่วไปยอมรับหน้าที่ทั้ง 6 ประการนี้ แต่ทฤษฎีนี้สะท้อนให้เห็นความไม่พึงพอใจในการตีความหมายของหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ของเจ้าของ และผู้ดำเนินการของสื่อมวลชน และในวิธีการที่หนังสือพิมพ์ได้ปฏิบัติหน้าที่เหล่านี้ ทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคมยอมรับบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการสนับสนุนระบบเศรษฐกิจ แต่ก็ไม่ยอมถือว่าภาระนี้จะสำคัญกว่าหน้าที่อื่น ๆ เช่น หน้าที่ในการสนับสนุนกระบวนการประชาธิปไตยและเพิ่มพูนสติปัญญาของสาธารณชน ทฤษฎีนี้ยอมรับบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการให้ความบันเทิง แต่มีเงื่อนไขว่าการบันเทิงจะต้องเป็นการบันเทิงที่ “ดี” ทฤษฎีนี้ยอมรับความจำเป็นที่หนังสือพิมพ์จะต้องเป็นสถาบันที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ทางการเงิน

Joseph Pulitzer ได้เขียนบทความไว้ในนิตยสาร North American Review เมื่อ ค.ศ. 1904 สนับสนุนข้อเสนอของท่านให้ตั้งคณะวารสารศาสตร์ว่า “สิ่งซึ่งจะช่วยให้กิจการวารสารศาสตร์รอดพ้นจากการตกเป็นทาสของผลประโยชน์ต่าง ๆ ทางธุรกิจซึ่งไผ่หาแต่ผลประโยชน์ส่วนตัวอันเป็นปฏิปักษ์ต่อสวัสดิการของส่วนรวม ก็คือ อุดมคติอันสูงส่ง ความห่วงใยอย่างจริงจังในอันที่จะปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง การมีความรอบรู้อย่างแน่นอนในปัญหาต่าง ๆ ที่จะต้องเผชิญ และความรู้สึกอย่างจริงจังในความรับผิดชอบทางศีลธรรม”

ทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคม ถือว่ารัฐบาลมิใช่เพียงแต่ปล่อยให้เสรีภาพเท่านั้น แต่รัฐบาลจะต้องตื่นตัวสนับสนุนเสริมสร้างเสรีภาพด้วย ตามทฤษฎีแบบเก่าถือว่าหน้าที่ประการหนึ่งของรัฐบาล คือ รักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของส่วนบุคคลไว้ แต่หน้าที่นี้ในลักษณะสำคัญแล้วย่อมเป็นหน้าที่ในเชิงลบซึ่งปล่อยให้การใช้เสรีภาพเป็นไปตามยถากรรมซึ่งย่อมไม่เป็นการเพียงพอสำหรับสังคมปัจจุบัน นอกจากประชาคมแล้วรัฐบาลซึ่งได้รับการผูกขาดในการใช้พลังกำลังย่อมเป็นหน่วยเดียวที่มีความเข้มแข็งที่จะดูแลให้แน่นอนว่าการดำเนินการของเสรีภาพนั้นได้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่ ฉะนั้น ถ้ามีความจำเป็นเกิดขึ้นรัฐบาลก็ย่อมที่จะต้องดำเนินการเพื่อคุ้มครองเสรีภาพของประชาชนพลเมืองของตน

แต่ถึงกระนั้นก็ดี หนังสือพิมพ์ก็ยังคงถือว่ารากฐานเป็นธุรกิจของเอกชน รัฐบาลจะเข้าแทรกแซงก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นมากมายและมีผลเสียหายอย่างแท้จริง และในกรณีดังกล่าว รัฐบาลก็ควรแทรกแซงด้วยความระมัดระวัง รัฐบาลไม่ควรมุ่งที่จะแข่งขันหรือกำจัดสื่อมวลชนที่เป็นของเอกชน รัฐบาลไม่ควรใช้อำนาจบาทใหญ่ องค์กรใดที่มีอำนาจส่งเสริมเสรีภาพได้ องค์กรนั้นก็ย่อมมีอำนาจที่จะทำลายเสรีภาพลงได้เช่นเดียวกัน เมื่อเสรีภาพในการแสดงออกเป็นกุญแจสำคัญของอิสรภาพในทางการเมือง ฉะนั้นจึงต้องได้รับความคุ้มครองเป็นพิเศษ แม้รัฐบาลในระบบอบประชาธิปไตยก็อาจล่วงเกินเสรีภาพของพลเมืองของตนได้ บรรดา เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลซึ่งตำแหน่งหน้าที่ของตนซึ่งอยู่กับผลของสาธารณมติเป็นส่วนใหญ่แล้วก็อาจมีความรู้สึกโน้มเอียงไปในทางที่จะควบคุมการแสดงออกต่าง ๆ เพราะฉะนั้นจึงมีคำกล่าวที่ว่า

“ถ้าเสรีภาพหนังสือพิมพ์จะเป็นจริงขึ้นมาได้ รัฐบาลก็พึงจำกัดอำนาจของตนในการที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวควบคุมหรือกดดันเสียงต่าง ๆ ของหนังสือพิมพ์ หรือยกย้ายเปลี่ยนแปลงข้อมูลซึ่งเป็นรากฐานในการกำหนดสาธารณมติ รัฐบาลควรจำกัดขอบเขตอำนาจของตนเอง ทั้งนี้มิใช่แต่เพียงเพราะว่าเสรีภาพในการแสดงออกเป็นภาพสะท้อนของผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่สำคัญของประชาคม แต่ยังสืบเนื่องมาจากเหตุผลที่ว่าเสรีภาพประการนี้เป็นสิทธิเชิงศีลธรรม ที่กล่าวว่า เป็นสิทธิเชิงศีลธรรมก็เพราะว่ามีลักษณะ ที่รวมถึงหน้าที่อยู่ด้วย” (เกษม ศิริสัมพันธ์, อ้างแล้ว, 2513 : 77)

สมควร กวียะ (2539 : 55) ได้สรุปบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนตามทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคม ไว้ดังนี้

1. ต้องถือเป็นภาระหน้าที่หลักที่จะให้บริการแก่ระบบการเมือง โดยการให้ ข่าว

สารให้มีการอภิปรายได้เพียงในเรื่องส่วนรวมหรือกิจการสาธารณะ

2. ควรจะต้องส่งเสริมขบวนการประชาธิปไตย และให้แสงสว่างทางปัญญาแก่สาธารณชนเพื่อจะเกิดความสามารถในการปกครองตนเอง
3. ควรจะต้องพิทักษ์รักษาสีทธิของบุคคลโดยการเฝ้าดูการทำงานของรัฐบาล
4. ควรจะให้บริการแก่ระบบเศรษฐกิจ โดยส่งเสริมผลประโยชน์ของผู้ซื้อผู้ขาย แต่รายได้จากการนี้จะต้องไม่บั่นทอนอิสรภาพของสื่อมวลชน
5. ควรจะต้องให้ความบันเทิงแก่สาธารณชน และจะต้องเป็นความบันเทิงที่มีคุณภาพด้วย
6. ควรจะต้องหลีกเลี่ยงไม่เสนอเนื้อหาเรื่องราวที่อาจนำไปสู่การประกอบอาชญากรรม ความรุนแรง ความไม่สงบเรียบร้อยของบ้านเมือง
7. สื่อมวลชนต้องเป็นพหุนิยม คือ ควรสะท้อนความคิดเห็นที่แตกต่างกัน รวมทั้งเปิดโอกาสให้ใช้สิทธิโต้ตอบ

1.4 ทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์ (Soviet Communist Theory)

โซเวียตและประเทศคอมมิวนิสต์ได้รับเอาทฤษฎีนี้มาจากความคิดของมาร์กซ์และเอดิงเงิลส์ (Marx and Engels) และแนวทางปฏิบัติของเลนิน (Lenin) บางครั้งเรียกว่า ทฤษฎีเบ็ดเสร็จนิยม สหภาพโซเวียตได้พัฒนาแนวทางวิชาการและวิชาชีพของสื่อมวลชนเรื่อยมา คือ นำทฤษฎีดังกล่าวมาใช้และพยายามเสริมแต่งด้วยวิธีการทางสถาบัน ทำให้เกิดการต่อเนื่องทางปฏิบัติจากกรอบความคิดหลักจนเป็นแบบอย่างที่เด่นชัด และเป็นรูปแบบเฉพาะของสื่อมวลชนในประเทศสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์

ทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์ถือว่าสื่อมวลชนเป็นกระบอกเสียงของรัฐและพรรค เพื่อรักษาความเป็นเอกภาพของรัฐและพรรค สำหรับการโฆษณาชวนเชื่อและการชักจูง วัตถุประสงค์สำคัญของทฤษฎีนี้ คือ เพื่อช่วยสร้างความจำเป็นและความสืบเนื่องของระบบโซเวียตโดยเฉพะอำนาจเผด็จการของพรรค

Stalin เคยนิยามความเป็นผู้นำในทางการเมืองว่าเป็น "ความสามารถที่จะทำให้มวลชนเกิดความเลื่อมใสในความถูกต้องของนโยบายของพรรค การโฆษณาชวนเชื่อการชักจูงการรวบรวม และการบังคับจึงยังเป็นแนวคิดที่สำคัญที่ลัทธินี้มองมายังสื่อมวลชน"

สมควร กวียะ (เพ็งอั่งถึง, 2539 : 56-57) กล่าวว่า ทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์มีความคิดรากฐานอยู่ 5 ประการ ดังนี้

1. ผู้มีอำนาจปกครองคือ ชนชั้นกรรมาชีพ (Working Class) เพื่อที่จะรักษาอำนาจนี้ไว้จะต้องเข้าควบคุมสื่อไว้ให้ได้ ฉะนั้น สื่อมวลชนทั้งหมดจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมขององค์การตัวแทนชนชั้นกรรมาชีพ ซึ่งอันดับแรกก็คือ พรรคคอมมิวนิสต์
2. สังคมโซเชี่ยลลิสต์จะต้องเป็นสังคมที่ไม่มีชนชั้น เพื่อขจัดความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ดังนั้น สื่อมวลชนจึงไม่ควรที่จะมีรูปแบบโครงสร้างรองรับความขัดแย้งทางการเมือง
3. สื่อมวลชนมีบทบาทในการสร้างสรรค์สังคม และผลักดันส่งเสริมให้ไปสู่ระบอบคอมมิวนิสต์
4. สื่อมวลชนจะต้องสะท้อนความจริงเชิงวัตถุวิสัย (Objective Reality) ออกมาให้ประจักษ์ ซึ่งการพิจารณาคุณค่าของข่าวจะต่างจากทฤษฎีเสรีนิยม
5. สื่อมวลชนต้องอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จของรัฐ และจะต้องประสมประสานกับเครื่องมือกลไกทางการเมืองอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

จากความคิดรากฐานข้างต้น ทำให้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือของรัฐและพรรคโดยตรง แต่ต้องจัดระเบียบให้มีความรับผิดชอบ มีการพัฒนาและปฏิบัติตามแนวทางความประพฤติแห่งวิชาชีพ ให้มีการบริการและรับผิดชอบต่อสาธารณชน โดยอาศัยการวิจัยและให้ประชาชน ผู้รับสารเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารมวลชนอย่างมีระบบ รวมทั้งการใช้จดหมายโต้ตอบและการสืบเสาะหาความต้องการของสาธารณชน และสิ่งที่ปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำ คือ การตรวจพิจารณาข่าวสารก่อนนำออกเผยแพร่ทางสื่อมวลชน (วันดี ศิริโชคบัณฑิต, 2535)

สมควร กวียะ (เพ็งอั่งถึง, 2539 : 57) กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า บทบาทหน้าที่ที่สื่อมวลชนจะพึงกอบเจียรละเลยเสียมิได้ก็คือ

1. สื่อมวลชนจะต้องตอบสนองประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพ

2. สื่อมวลชนจะต้องมีบทบาทหน้าที่ในเชิงบวกต่อสังคม โดยการให้การศึกษาให้ข่าวสาร ให้การกระตุ้นเตือนและการระดมพลัง
3. สื่อมวลชนจะต้องเสนอสังคมทัศน์และโลกทัศน์ (View of Society and the World) ที่สมบูรณ์และเที่ยงธรรม
4. สื่อมวลชนจะต้องเป็นเครื่องมือของรัฐและพรรค ในการเปิดเผยสภาพความเป็นจริงเบื้องหลังการต่อสู้ของชนชั้น (Revelation) เพื่อเตรียมมวลชนให้พร้อมสำหรับการปฏิวัติ

1.5 ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา (Development Media Theory)

ต้นกำเนิดของทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาเริ่มขึ้นเมื่อกรรมการศึกษาปัญหาเรื่องสื่อขององค์การยูเนสโก (UNESCO International Commission for the Study of Communication Problems) ได้จัดทำรายการสำรวจปัญหาการใช้สื่อในประเทศกำลังพัฒนา (ค.ศ. 1980) และพบข้อเท็จจริงสำคัญ ดังนี้

- ประเทศโลกที่สามยังขาดเงื่อนไขเบื้องต้นที่สำคัญต่อเรื่องสื่อมวลชน เช่น ขาดโครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อสาร (เช่น สายโทรศัพท์) ขาดทักษะด้านวิชาชีพ ขาดทรัพยากรที่จะนำมาใช้ในด้านการผลิตงานสื่อ รวมทั้งยังขาดผู้รับสารที่จะสามารถรับสื่อได้ เป็นต้น
- ประเทศเหล่านี้ยังต้องพึ่งพาประเทศที่พัฒนาแล้วในด้านการสื่อสารเกือบจะทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยี ผลผลิตงานสื่อทั้งด้านข่าวสารและความบันเทิง บุคลากร เครื่องมืออุปกรณ์ ฯลฯ
- การพัฒนาประเทศของโลกที่สามยังต้องมุ่งความสนใจต่อปัญหาเร่งด่วน เช่น การขจัดความยากจน เสถียรภาพทางการเมือง สาธารณสุขและการศึกษาของประชาชน ฯลฯ ที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคม รวมทั้งสถาบันสื่อมวลชนจะต้องมีบทบาทในการเข้าร่วมแก้ไขปัญหาระดับเร่งด่วนเหล่านี้
- บรรดาประเทศโลกที่สามหลายประเทศ เริ่มคำนึงถึงปัญหาเรื่องเอกลักษณ์และผลประโยชน์ของประเทศในปริมนทลของการเมืองในระดับสากล

ในปี ค.ศ. 1987 Danis McQuail (McQuail D., 1987, อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2541 : 107) ได้ประมวลหน้าที่หลัก ๆ ของสื่อมวลชนที่พึงมีในเนื้อหาของทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสังคมดังนี้

- สื่อมวลชนต้องยอมรับและเข้าร่วมดำเนินการในงานพัฒนาประเทศที่สอดคล้องกับแผนและนโยบายการพัฒนาสังคมโดยรวม
- เสรีภาพของสื่อมวลชนจะมีอยู่ได้ภายในขอบเขตที่กำหนดไว้ว่าจะต้องขึ้นอยู่กับลำดับความสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ และความต้องการการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของสังคม
- เนื้อหาของสื่อต้องให้ความสำคัญอันดับแรกในเรื่องวัฒนธรรมและภาษาของชาติ
- ข่าวและสารสนเทศของสื่อต้องให้ความสนใจอันดับแรกกับประเทศที่กำลังพัฒนาด้วยกัน โดยเฉพาะประเทศที่อยู่ใกล้ชิดกับทางภูมิศาสตร์ การเมือง และวัฒนธรรม
- นักข่าวและสื่อมวลชนจะต้องปฏิบัติงานทั้งการรวบรวมและการกระจายข่าวสารอย่างมีประสิทธิภาพไปพร้อม ๆ กับการมีความรับผิดชอบต่อสังคม
- เพื่อผลประโยชน์ของการพัฒนาประเทศ รัฐมีสิทธิที่จะเข้าแทรกแซงหรือควบคุมการทำงานของสื่อมวลชน ไม่ว่าจะด้วยกลไกแบบต่าง ๆ เช่น การเซ็นเซอร์ การให้ทุนสนับสนุนหรือการเข้าควบคุมโดยตรง

1.6 ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบการมีส่วนร่วมของสื่อ (Democratic – Participant Media Theory)

กาญจนา แก้วเทพ (2541 : 108) กล่าวว่า จุดกำเนิดของทฤษฎีประชาธิปไตยแบบการมีส่วนร่วมของสื่อ เกิดมาจากการยอมรับหลักการบางประการที่เคยมีอยู่ในทฤษฎีบรรทัดฐานของสื่อแบบ เดิม ๆ แต่ได้พยายามนำเสนอหลักการใหม่บางประการเพื่อแก้ไขปัญหาความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจากการใช้ทฤษฎีแบบเดิม โดยจุดเน้นที่สำคัญของทฤษฎีนี้ก็คือ

- การเน้นการสื่อสารในแนวนอน (Horizontal) มากกว่าการสื่อสารแบบ แนวตั้ง (Vertical) โดยเฉพาะการสื่อสารแบบจากบนลงล่าง
- หลักการของทฤษฎีนี้พยายามที่จะต่อต้านปรากฏการณ์ 2 ด้าน ด้านหนึ่งคือการที่สื่อที่มีเอกชนเป็นเจ้าของมีลักษณะผูกขาด (Monopolization) และมีการนำไปใช้เพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจมากเกินไป (Commercialization) ในอีกด้านหนึ่งก็พยายามต่อต้านการใช้อำนาจของข้าราชการแบบศูนย์รวมอำนาจด้วย

ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของสื่อคำนึงถึงความต้องการผลประโยชน์และความคาดหวังของกลุ่มผู้รับสารทุก ๆ กลุ่ม ทฤษฎีนี้ปฏิเสธการสื่อสารที่เน้นความจำเป็นเรื่องรูปแบบรวมศูนย์ มีราคาแพง และถูกควบคุมโดยรัฐ และนำเสนอความหลากหลายด้านการสื่อสาร โดยนำเสนอหลักการเรื่องสิทธิที่จะได้รับข่าวสารที่ต้องการ สิทธิที่จะตอบโต้ สิทธิที่จะใช้ช่องทางการสื่อสารเพื่อสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ในชุมชน และมีการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร เป็นต้น

ในปี ค.ศ. 1987 Danis McQuail (McQuail D., 1987, อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2541 : 107) ได้ประมวลหน้าที่หลัก ๆ ของสื่อมวลชนที่พึงมีในเนื้อหาของทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของสื่อดังนี้

- พลเมืองทุกคนและชนกลุ่มน้อยทุกกลุ่มมีสิทธิที่จะเข้าถึงสื่อมวลชน และมีสิทธิที่จะใช้สื่อเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง
- องค์การของสื่อและเนื้อหาสื่อจะต้องไม่ถูกควบคุมจากหน่วยงานของรัฐ
- สื่อจะต้องมีอยู่เพื่อประชาชน มิใช่เพื่อรัฐ องค์การ หรือภาคธุรกิจ
- กลุ่ม องค์การ และชุมชนควรจะเป็นเจ้าของสื่อได้เอง
- สื่อขนาดเล็กที่มีลักษณะ Interactive และเปิดโอกาสให้ผู้รับมีส่วนร่วมย่อมดีกว่าสื่อขนาดใหญ่ที่ดำเนินการโดยนักสื่อมวลชนมืออาชีพและเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว
- การสื่อสารนั้นมีความสำคัญมากเกินกว่าที่จะปล่อยให้อยู่ในมือของพวกนักวิชาชีพสื่อมวลชนเท่านั้น

จากการศึกษาทฤษฎีสื่อสารมวลชนทั้งหกทฤษฎีดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าระบบสื่อสารมวลชน (ซึ่งในที่นี้หมายถึง หนังสือพิมพ์) ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นั้น ได้ตรงกับทฤษฎีหลัก 2 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีอำนาจนิยม ทฤษฎีอิสรภาพนิยม ซึ่งบนความคิดที่มีอยู่เดิมของผู้นำประเทศทั้งสองต้องการให้คงลักษณะของหนังสือพิมพ์ที่มีสิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยตามทฤษฎีอิสรภาพนิยมและและทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของสื่อ แต่ด้วยสภาพบ้านเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศยังอยู่ในสภาพที่ย่ำแย่ การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรงจากหนังสือพิมพ์ดูจะไม่เป็นการดีสำหรับรัฐบาล ซึ่งก่อให้เกิดการสั่นคลอนได้ง่ายรัฐบาลจึงเปลี่ยนนโยบายการบริหารประเทศเสียใหม่ เพื่อรักษาเสถียรภาพของรัฐบาลให้คงอยู่ต่อไปด้วยการให้การปกครองแบบอำนาจนิยม

กล่าวคือ ตั้งแต่สมัยนายกรัฐมนตรีคนที่ 3 คือ พันเอกหลวงพิบูลสงคราม (เมื่อ 16 ธันวาคม 2481 – 1 สิงหาคม 2487) และอีกช่วงคือ พันเอกหลวงพิบูลสงคราม กลับมามีอำนาจอีกครั้งเป็นนายกรัฐมนตรี โดยในขณะนั้นดำรงยศเป็นจอมพล (ตั้งแต่ 8 เมษายน 2491 ถึง 16 กันยายน 2500) แม้ว่าขณะนั้นการเมืองไทยกำลังอบอวลไปด้วยกระแสประชาธิปไตยที่เพิ่งจะได้มา แต่รัฐบาลกลับยึดแนวทางการปกครองไปในแนว “อำนาจนิยม” หนังสือพิมพ์มีหน้าที่ที่จะต้องรับใช้รัฐบาล ห้ามวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินการปกครองของรัฐบาล หนังสือพิมพ์ฉบับใดเป็นปรปักษ์จะต้องถูกกำจัดให้หมดสิ้น ด้วยวิธีต่าง ๆ กันไป และสืบเนื่องมาจนถึงรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2502 – 2506) ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะเคยให้สัญญาว่าจะไม่ควบคุมสื่อมวลชน แต่เพื่อความอยู่รอดของตนเองบนสภาพระบ้านเมืองในขณะนั้น และในบางครั้งรัฐบาลได้อ้างถึงความจำเป็นในการควบคุมหนังสือพิมพ์ เพื่อความสงบเรียบร้อยของประเทศชาติจึงจำเป็นต้องยึดวิธีการแบบอำนาจนิยมอีกครั้ง ซึ่งอ้างเพื่อให้หนังสือพิมพ์มีความรับผิดชอบต่อสังคมให้มากยิ่งขึ้นตามทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม แต่ทว่าครั้งนี้เหี้ยมโหดเฉียบขาดกว่ารัฐบาลที่ผ่านมา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ในลักษณะอำนาจนิยมอย่างชัดเจน นอกจากนี้หนังสือพิมพ์ยังได้กลายเป็นกระบอกเสียงของรัฐบาล และเป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อชักจูงใจประชาชนให้ปฏิบัติตามความคิดของท่านผู้นำ

ดังนั้นผู้วิจัยจะนำแนวคิดในทฤษฎีเหล่านี้ไปใช้เพื่อเป็นประโยชน์ในการตั้งข้อสันนิษฐานเบื้องต้น การวิเคราะห์เกี่ยวกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การต่างประเทศ และการอภิปรายสรุปผล

2. แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์

แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ในที่นี้ จะกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ในสังคมประชาธิปไตย ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าหนังสือพิมพ์มีบทบาทและเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะหนังสือพิมพ์เป็นธุรกิจที่ผูกพันกับประชาชน มีหน้าที่ที่จะต้องรับใช้ประชาชนและสังคม เปรียบเสมือนเป็นกระจกส่องทางให้กับสังคม และเป็นกระจกสะท้อนสังคม

สุนทรพจน์ของ Thomas Jefferson ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา กล่าวว่า “หากให้ข้าพเจ้าเลือกระหว่างรัฐบาลที่ปราศจากหนังสือพิมพ์ หรือมีหนังสือพิมพ์แต่ปราศจากรัฐบาล ข้าพเจ้าจะไม่ลังเลใจเลยที่จะเลือกกรณีหลัง” (Bond F.Fraser, 1967 : 34)

จากคำกล่าวของ Jefferson แสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่ขาดไม่ได้ของหนังสือพิมพ์ เพราะหนังสือพิมพ์คือ ส่วนหนึ่งของสังคม

หน้าที่ของหนังสือพิมพ์ก็คล้ายคลึงกับหน้าที่ของสื่อมวลชนแขนงอื่น ๆ หากแต่มีรายละเอียดปลีกย่อยลงไปอีก หนังสือพิมพ์มีหน้าที่รับผิดชอบกว้างขวางปราศจากขอบเขต เรื่องต่าง ๆ ถ้าหนังสือพิมพ์เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม หรือจะเป็นภัยต่อส่วนรวมแล้ว ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องและรายงานเหตุการณ์นั้น ๆ ให้ประชาชนทราบโดยทันที ในที่นี้จะขอกล่าวถึงหน้าที่ของหนังสือพิมพ์เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. หน้าที่ในการเสนอข่าวสาร ข้อเท็จจริงให้ประชาชนทราบ ข่าวที่น่าเสนอต้องเป็นข่าวที่อยู่ในความสนใจของประชาชนทั่วไป มีสาระและช่วยส่งเสริมหรือเสริมสร้างความรู้ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ตลอดจนเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยยึดหลักที่ว่า ข่าวสารที่น่าเสนอต้องเป็นข้อเท็จจริง ถูกต้อง ครบถ้วน ชัดเจน เพียงตรง และเป็นธรรม

2. หน้าที่ในการให้ข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ต่อประเด็นปัญหาที่เป็นสาธารณะ หนังสือพิมพ์ต้องทำหน้าที่เป็น “ตลาดเสรีแห่งความคิดเห็น” โดยเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอก เช่น ประชาชน นักวิชาการ ได้แสดงทัศนะหรือความคิดเห็นในแง่มุมต่าง ๆ แม้ว่าความคิดเห็นบางอย่างจะขัดแย้งกับหนังสือพิมพ์ก็ตาม การเป็นตลาดเสรีแสดงความคิดเห็น เป็นที่ยอมรับกันว่าประชาชนผู้รับข่าวสารเป็นผู้ที่มีสติปัญญามากพอที่จะตัดสินใจว่าความคิดเห็นใดถูก

ความคิดเห็นใดผิด ในบางครั้งหนังสือพิมพ์อาจจะต้องทำหน้าที่ในฐานะผู้นำสำคัญในการแสดงความคิดเห็นต่อสาธารณชน โดยการเป็น ผู้ชี้แนะกระตุ้นความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยมและความต้องการใหม่ ๆ ตลอดจนชี้แจงบางเรื่องซึ่งเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมแต่เป็นเรื่องที่ประชาชนมองข้ามการนำเสนอข้อคิดเห็นในเรื่องใดก็ตาม หนังสือพิมพ์ต้องกระทำด้วยความระมัดระวังและวางอยู่บนรากฐานของเหตุผลที่ถูกต้องเหมาะสม

3.หน้าที่ในการให้ความบันเทิง ความเพลิดเพลิน การอ่านหนังสือพิมพ์นอกจากจะได้ความรู้แล้ว ผู้อ่านยังได้รับความบันเทิง ความสนุกสนานในการอ่านอีกด้วย ซึ่งจะพบได้ในข้อเขียนมากมาย ทั้งในรูปของข่าว บทความ สารคดี การ์ตูน ฯลฯ

4. หน้าที่ในการเป็นสื่อโฆษณา ในสังคมประชาธิปไตยหรือสังคมทุนนิยมที่มีการแข่งขันสูง หนังสือพิมพ์มีหน้าที่ในการเป็นสื่อกลางในการให้ข่าวสารความรู้เกี่ยวกับสินค้า บริการต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านได้มีโอกาสรับรู้ และสามารถตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าได้ตามต้องการ

อย่างไรก็ตาม บนหน้าที่พื้นฐานดังกล่าวนี้ หนังสือพิมพ์จะต้องให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย โดยการยึดหลักในหน้าที่ ดังนี้

1. หน้าที่ในการให้ความรับผิดชอบ หนังสือพิมพ์มีหน้าที่รับใช้ให้ความช่วยเหลือประชาชน ฉะนั้น จึงต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคม หนังสือพิมพ์ที่ดีจึงต้องมุ่งหวังผลประโยชน์ของประชาชนมากกว่าที่จะหาผลประโยชน์จากการแจ้งข่าว หรือการโฆษณา

2. หนังสือพิมพ์มีหน้าที่ต้องเป็นอิสระ หมายความว่า หนังสือพิมพ์นั้นต้องดำเนินกิจการด้วยตัวเอง โดยไม่อาศัยความช่วยเหลือทางการเงินหรือรับการอุดหนุนใด ๆ จากภายนอก ถ้าหนังสือพิมพ์อยู่ใต้อาณัติหรือข้อผูกพันใด ๆ แล้ว ก็เป็นการยากที่หนังสือพิมพ์จะปฏิบัติหน้าที่เพื่อสังคมได้อย่างเต็มที่

John Thadeus Delane บรรณาธิการผู้มีชื่อเสียงของหนังสือพิมพ์ London Time ซึ่งต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็น Thunderer ได้ให้คำอธิบายว่า “การที่จะกระทำหน้าที่อย่างเป็นอิสระของหนังสือพิมพ์ เพื่อให้ประชาชนได้รับผลประโยชน์มากที่สุดได้นั้น หนังสือพิมพ์ไม่จำเป็นต้องเข้าใกล้ชิดกับรัฐบุรุษ หรือผู้มีอำนาจ หรือยอมจำนนต่ออำนาจรัฐบาล แต่หน้าที่ประการแรกของหนังสือพิมพ์ก็คือ ต้องหาข่าวมาให้ได้อย่างรวดเร็วและถูกต้องที่สุด และแจ้งข่าวนั้นโดยทันทีเพื่อให้ประชาชนได้ทราบ

สำหรับแนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ ผู้วิจัยจะนำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์หนังสือพิมพ์ในยุคสมัยของรัฐบาลทั้งสอง เพื่อศึกษาดูว่าเป็นไปตามหลักการทางวารสารศาสตร์ที่ควรจะเป็นหรือไม่ และจะนำมาอธิบายผลต่อไปว่าเพราะเหตุใด

3. แนวคิดเรื่องเสรีภาพและความรับผิดชอบต่อสังคม

พี.เอช.พาร์ทริดจ์ (P.H.Partridge) (ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, 2526 : 7 – 8) อธิบายความหมายของเสรีภาพในเชิงประวัติปรัชญาและความคิดทางสังคมว่าเสรีภาพนั้นใช้ในความหมายทางจริยธรรมและทางสังคม หมายถึง สภาพที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนต่อคน หรือหมายถึงเงื่อนไขของชีวิตในสังคม ทั้งนี้เพราะเสรีภาพหมายถึง สภาพการดำเนินชีวิตที่ปราศจากอำนาจหรือแรงบังคับจากบุคคลอื่น คนคนหนึ่งจะพูดได้ว่ามีเสรีภาพก็ต่อเมื่อเขาสามารถเลือกจุดหมายของเขาเองได้ ตัวเขาเองสามารถเป็นเงื่อนไขชีวิตของตัวเอง เขาสามารถเลือกสิ่งที่เขาพอใจ และไม่เลือกในสิ่งที่เขาไม่อยากจะทำ แต่เมื่อเขาเลือกที่จะกระทำก็สามารถเลือกได้ ไม่ได้ถูกบังคับโดยเจตจำนงของบุคคลอื่น ของรัฐ หรือของอำนาจที่ขาดอันใด

ของ จาคส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau, อ้างใน ชัยอนันต์ สมุทวนิช, 2527 : 57) ได้เขียนไว้ใน Social Contract ว่า “การสละละทิ้งเสรีภาพ เท่ากับสละความเป็นมนุษย์ เท่ากับเป็นการยอมเสียสิทธิมนุษยชน และแม้แต่หน้าที่ของเรา...การสละละทิ้งเช่นนี้เป็นการขัดต่อธรรมชาติของการที่นำเอาเสรีภาพ ทั้งหลายออกมาจากเจตจำนงของคนก็เท่ากับนำเอาศีลธรรมออกจากการกระทำของคนนั่นเอง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 ได้กล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยตามกฎหมายมาตรา 22 บัญญัติไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ และในหมวด 3 ว่าด้วย “สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย” เริ่มตั้งแต่มาตรา 22 ถึง มาตรา 45 บัญญัติถึงสิทธิในทางการเมือง เสรีภาพในการนับถือศาสนา ในทางร่างกาย ในเคหสถาน ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม เสรีภาพของประชาชนย่อมมีผลต่อเนื่องถึงเสรีภาพของสื่อมวลชนด้วย ดังที่ จรุง สุภาพ (2512 : 41) ให้ความหมายคำว่าเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ว่า เป็นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งมีขอบเขตเสรีภาพในการพูดและการพิมพ์เป็นสิทธิของบุคคลและกลุ่มบุคคลที่จะแสดงความคิดเห็นในทางการเมืองหรือโดยทางการเมือง ความคิดเห็นนั้น ๆ เป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีต้องถูกควบคุมจากรัฐ ไม่ว่าจะโดยวิธีการที่รัฐให้อนุมัติหรือการเซ็นเซอร์ ทั้งนี้เคยมีข้อจำกัดอยู่ว่าเสรีภาพดังกล่าวจะต้องไม่ใช้ในการละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น หรือไม่ทำให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยภายในรัฐ

ขณะเดียวกันที่ กุลพล พลวัน (2539 : 593) กล่าวว่า เสรีภาพของสื่อมวลชนในการแสวงหาข่าวสาร มีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับเสรีภาพของประชาชนในการได้รับข่าวสาร หรือการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ กล่าวคือ ประชาชนในประเทศใดได้รับหลักประกันในสิทธิเสรีภาพในการได้รับข่าวสารข้อมูล หรือการแสดงความคิดเห็นมากเท่าใด สื่อมวลชนก็ย่อมมีเสรีภาพในการแสวงหาข่าวสารอย่างกว้างขวางมากขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อจะได้เสนอข้อมูลและความคิดเห็นให้แก่ประชาชนให้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม ในสังคมประชาธิปไตย เสรีภาพมีความจำเป็นต้องใช้ควบคู่ไปกับความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 39 ระบุว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการพูด แสดงความคิดเห็น โดยการพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และสื่อความหมายโดยวิธีอื่น ๆ

การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ เพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิในการครอบครองหรือความเป็นส่วนตัวของบุคคลอื่น เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน เพื่อป้องกันหรือระงับความเสื่อมทรามทางจิตใจ หรือการสั่งปิดโรงพิมพ์ สถานีวิทยุกระจายเสียง หรือสถานีวิทยุโทรทัศน์ เพื่อลดรอนเสรีภาพตามมาตรานี้จะกระทำมิได้

ซึ่งจะเห็นได้ว่า เสรีภาพภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญดังกล่าว ไม่ใช่เสรีภาพที่เด็ดขาด หากแต่ต้องดำเนินไปได้ภายใต้ความรับผิดชอบที่จะต้องระวังไม่ให้กระทบต่อสิทธิของบุคคลอื่น หรือต่อความมั่นคงสงบสุขของสังคมส่วนรวมด้วย

หลุยส์ ฮอดจ์ (Louis W. Hodges, 1985 : 23-30) กล่าวถึง บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. บทบาททางการเมือง (Political Role)

เป็นบทบาทที่ถือกำเนิดขึ้นมาจากการที่ประชาชนชนะจากการต่อสู้ สื่อมวลชนจึงถูกระบุบทบาททางการเมือง ให้คอยเฝ้าดูการปฏิบัติงานของรัฐบาล และคอยวิพากษ์วิจารณ์ เพราะสังคมประชาธิปไตยเป็นสังคมของรัฐบาลที่เป็นตัวแทนของประชาชนเข้าไปบริหารประเทศ แต่รัฐบาลที่

เป็นตัวแทนอยู่นี้จะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เว้นแต่จะต้องมีบทกำหนดอะไรบางอย่างที่ทำให้ผู้ถูกปกครองรู้ว่าผู้ปกครองกำลังทำอะไร กำลังไม่ทำอะไร หรือกำลังวางแผนคิดจะทำอะไรอยู่

การที่กำหนดบทบาทให้สื่อมวลชนเป็นผู้นำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ของรัฐบาล เพราะประชาชนเกรงการคอร์รัปชัน อำนาจของสื่อมวลชนจึงอยู่ที่การเป็น Gate Keeper

2. บทบาททางการศึกษา (The Educational Role)

สื่อมวลชนมีหน้าที่ที่สำคัญในการให้การศึกษาแก่ประชาชน แต่การศึกษาในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่การให้ข่าวสาร แต่สื่อมวลชนมีหน้าที่สำคัญในการเป็นเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ไม่เสนอหรือมองเพียงด้านเดียว แต่จะต้องให้โอกาสกับบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องในการแสดงความคิดเห็นด้วย ซึ่งเป็นแนวความคิดในระบอบประชาธิปไตย

3. บทบาทในการเป็นป้ายประกาศ (The Bulletin Board Role)

สื่อมวลชนมีหน้าที่ในการเป็นป้ายประกาศที่บอกเล่า แจ้งข่าวสารต่าง ๆ เช่น การโฆษณาสินค้า, ประกาศต่าง ๆ ของทางราชการและองค์กรต่าง ๆ ให้ประชาชนได้รับทราบ เพื่อจะได้ปฏิบัติตนหรือเตรียมการใด ๆ ไว้ก่อน

4. บทบาทในการเป็นกระจกส่องเงา (The Mirroring Role หรือ The Social of Culture Role)

บทบาทในการเป็นกระจกเงาส่องสะท้อนสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม

นอกจากนี้ หลุยส์ ฮอดจ์ (Louis Hodge, 1985 : 17-18, อ้างถึงในสุภัญญา สุตบรรทัด, 2539 : 36) ยังได้กล่าวถึงความรับผิดชอบต่อสังคมว่า ความรับผิดชอบต่อสังคม มี 3 ระดับ

1. ความรับผิดชอบประเภทรับคำสั่ง (Assigned) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรือกลุ่มคน ซึ่งคนหนึ่งต้องรับคำสั่งจากอีกคนหนึ่ง เช่น ผู้ใต้บังคับบัญชารับคำสั่งจากผู้บังคับ

ปัญหา ในบางสังคมหนังสือพิมพ์ต้องรับคำสั่งจากรัฐบาล โดยหนังสือพิมพ์เป็นเพียงแขนขาของรัฐบาลเท่านั้น

2. ความรับผิดชอบประเภทภาระผูกพัน (Contracted) ซึ่งแบ่งออกเป็นระดับผูกพันอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ความรับผิดชอบประเภทนี้มักอยู่ในกรอบของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีความเสมอภาคกันมากขึ้น และตกลงที่จะแลกเปลี่ยนข้อประพฤติปฏิบัติและข้อบังคับระหว่างกัน

3. ความรับผิดชอบประเภทสัญญาต่อตัวเอง (Self - Imposed Responsibility) หมายถึง นักหนังสือพิมพ์ที่มีสัญญาต่อตัวเอง คือ ผู้ที่พัฒนามโนสำนึกของตนเองว่า จะต้องทำเช่นไร เป็นผู้สร้างมาตรฐานให้ตัวเองว่าจะมีหลักการเช่นไร และจะให้อะไรต่อสาธารณะ

เดนิส แม็คควอล (Danis McQuail, 1994 ,อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2541:102-103) ได้สรุปลักษณะสำคัญของทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคมของสื่อมวลชนดังนี้

1. สื่อมวลชนต้องมีพันธกิจอันพึงปฏิบัติต่อสังคม เจ้าของสื่อควรจะเป็นมหาชน
2. ข่าวสารของสื่อจะต้องเป็นเรื่องจริง ถูกต้อง ยุติธรรม ตรงไปตรงมา และสอดคล้อง ต่อกัน
3. สื่อต้องทำหน้าที่เป็นเวทีแลกเปลี่ยนทัศนะอันหลากหลาย
4. สื่อควรจะต้องมีเสรีภาพภายใต้การควบคุมตนเอง
5. ในบางสถานการณ์ สังคมอาจจำเป็นต้องเข้าแทรกแซงการทำงานของสื่อ เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม

ทั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดเรื่องเสรีภาพและความรับผิดชอบต่อสังคม เป็นกรอบในการวิเคราะห์หนังสือพิมพ์ของรัฐบาล และหนังสือพิมพ์ฝ่ายค้านที่ต้องถูกรัฐบาลบังคับให้เสนอข่าวสารตามที่รัฐบาลต้องการ

5. แนวคิดเรื่องการควบคุมสื่อมวลชน

วิลเบอร์ ชแรมป์ (Wilbur Schramm, 1966, อ้างถึงใน อภิชาติ ศักดิ์เศรษฐ์, 2542) กล่าวว่า กลไก 3 กลไกที่สังคมอาจนำมาใช้เพื่อสนับสนุนหรือกระตุ้นเตือนสื่อมวลชนให้ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีความรับผิดชอบ ได้แก่ กลไกแรก คือ รัฐบาลและกฎหมายระเบียบต่าง ๆ ที่รัฐบาลออกมาเพื่อควบคุมสื่อมวลชน กลไกที่สองคือ สื่อมวลชน ซึ่งอาจจะเป็นผู้ประกอบอาชีพสื่อมวลชน สมาคม หรือองค์กรต่าง ๆ ของสื่อมวลชน และกลไกสุดท้าย คือ สาธารณชน หรือองค์กร สมาคมที่สาธารณชนตั้งขึ้นมา

กลไกทั้งสามจะเป็นไปในลักษณะที่ว่ายิ่งระบบการสื่อสารมีอิสระและมีความรับผิดชอบต่อมากเท่าใด ภาระของรัฐบาลที่ต้องดูแลสื่อมวลชนยิ่งลดน้อยลงเท่านั้น และหากปราศจากความรับผิดชอบต่อในสายตาของรัฐบาล รัฐบาลจะเข้ามาจัดการควบคุมขอบเขตและบทบาทสื่อมวลชน ทำให้สื่อมวลชนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเป็นอิสระ

จากกลไกทั้งสามนี้ ชแรมป์เห็นว่า การควบคุมที่ดีที่สุดคือ การควบคุมจากตัวสื่อเอง โดยสื่อต้องมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และส่วนรวม และปฏิบัติหน้าที่ในสิ่งที่จำเป็นและเหมาะสม ในขณะที่เดียวกันสาธารณชนต้องทำหน้าที่เป็นตัวจักรสำคัญในกระบวนการสื่อสาร เพราะสาธารณชนมีอำนาจในการกำหนดรูปแบบของระบบและการตอบสนองของสื่อมวลชน ทำให้สื่อมวลชนสนองความต้องการของสังคมได้

นอกจากนี้ สุรพงษ์ โสธนะเสถียร (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2533, อ้างถึงในลักษมี คงลาภ, 2535 : 23 – 25) ยังได้ประยุกต์แนวคิดของปีเตอร์ เอ็ม แซนด์แมน และคณะ (Peter M.Sandman et al, 1982) แบ่งมาตรการควบคุมสื่อมวลชนออกเป็น 4 มาตรการ คือ มาตรการควบคุมตนเอง, มาตรการควบคุมโดยสาธารณะ, มาตรการควบคุมโดยกฎหมาย, มาตรการควบคุมทางการปกครอง

1. มาตรการควบคุมตนเอง มาตรการนี้เป็นความรับผิดชอบต่อที่เกิดขึ้นจากสำนักและความตระหนักของบุคคลในวงการสื่อสารมวลชน

2. มาตรการควบคุมตนเองโดยสาธารณะ เป็นการควบคุมจากประชาชนในฐานะผู้บริโภคที่เปิดรับสารจากสื่อมวลชน
3. มาตรการควบคุมทางกฎหมาย หมายถึง การควบคุมสื่อมวลชนตามประมวลกฎหมาย ซึ่งศาลสถิตยุติธรรมจะพิจารณาคัดสินโดยคำนึงถึงความถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้จะหยิบมาพิจารณาเฉพาะมาตรการควบคุมโดยกฎหมาย และมาตรการควบคุมทางการปกครอง ซึ่งเป็นไปตามยุคสมัยอำนาจนิยมในช่วงเวลาที่ศึกษา

- มาตรการควบคุมทางกฎหมาย หมายถึง การควบคุมสื่อมวลชนตามประมวลกฎหมาย ซึ่งศาลสถิตยุติธรรมจะพิจารณาคัดสินโดยคำนึงถึงความถูกต้อง และผลประโยชน์ของผู้มีส่วนร่วมในทางการสื่อสารทุกระดับ ได้แก่ บัณฑิตชน นักเขียน บริษัท สังคม และรัฐ

พิศิษฐ์ ชวลาธวัช (2541 : 29-30) อธิบายว่า จากแนวคิดของนักปรัชญากฎหมาย ตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ในกลุ่มสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism) ที่มองว่า กฎหมายเป็นคำสั่งของรัฐอธิปัตย์ หมายถึงกฎหมายเป็นคำสั่งของผู้มีอำนาจในบ้านเมืองจะสั่งการอย่างไรก็เป็นกฎหมาย และประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ได้อิทธิพลทางความคิดนี้ ดังเช่น กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราชบิดาของกฎหมายไทยได้อธิบายว่า กฎหมายคือ "คำสั่งทั้งหลายของผู้ปกครองแผ่นดินต่อราษฎรทั้งหลาย เมื่อไม่ทำตามแล้ว ตามธรรมดาต้องโทษ" ดังนั้นรัฐจึงมีอำนาจในการออกกฎหมายโดยผ่านกระบวนการนิติบัญญัติ

สำหรับกฎหมายที่สำคัญที่เข้ามาควบคุมสื่อมวลชนนั้นมีมานานแล้ว ตั้งแต่การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่น พระราชบัญญัติสมุด เอกสาร และหนังสือพิมพ์ พ.ศ.2465 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชบัญญัติสมุด เอกสาร และหนังสือพิมพ์ พ.ศ.2470 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้วก็ตาม แต่รัฐบาลก็ยังออกกฎหมายเพื่อควบคุมหนังสือพิมพ์ ดังเช่น พระราชบัญญัติสมุด เอกสาร และหนังสือพิมพ์ แก้ไขและเพิ่มเติม พ.ศ. 2475 ในสมัยรัฐบาลคณะกรรมาการราษฎร, พระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. 2476 ในสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา และพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ.2484 ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งนำมาใช้จนถึงปัจจุบัน

สำหรับกฎหมายอื่น ๆ ที่ใช้บังคับควบคุมหนังสือพิมพ์ เช่น ประมวลกฎหมายอาญา, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ รวมถึงระเบียบ คำสั่งอื่น ๆ อีกมากมาย

- มาตรการควบคุมทางการปกครอง

อภิชาติ ศักดิ์เศรษฐ์ (2542 : 28) กล่าวว่า รัฐบาลยังคงมีบทบาทสูงในการกำหนดถึงสิ่งที่จะต้องกระทำหรือต้องไม่กระทำของสื่อมวลชน หน่วยราชการที่เข้ามาควบคุมดูแล สื่อมวลชนมีเป็นจำนวนมาก แต่ที่เด่นชัดคือ เจ้าพนักงานการพิมพ์ สำนักงานตำรวจแห่งชาติที่คอยควบคุมสอดส่องการปฏิบัติงานของหนังสือพิมพ์ตามพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. 2484, การจัดตั้งศูนย์ติดตามการปฏิบัติงานของสื่อมวลชน กระทรวงมหาดไทยในสมัยรัฐบาลพล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ เป็นต้น

ทั้งนี้แนวคิดเรื่องการควบคุมสื่อมวลชน ผู้วิจัยจะใช้สำหรับเป็นประโยชน์ในการตั้งข้อสมมติฐาน และการศึกษาวิเคราะห์พร้อมทั้งอธิบายผล

5. แนวคิดเรื่องการครอบงำ (Hegemony)

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci, 1891-1937, อ้างถึงในสุรพงษ์ ชัยนาม, 2524 : 73) ได้วิเคราะห์รัฐในฐานะที่รัฐเป็นเครื่องมือกดขี่ทางชนชั้น ว่ารัฐประกอบด้วย 2 ส่วนคือ

1. ประชาสังคม หรือ สังคมพลเมือง (Civil Society)

คือ สังคมส่วนที่รัฐไม่มีอำนาจผูกขาด รัฐจึงต้องผลิตอุดมการณ์ โดยให้อุดมการณ์ทำหน้าที่ชี้้นำให้การศึกษา ควบคุมความคิดและพฤติกรรมของตน ไม่ใช่ด้วยการบีบบังคับแต่ด้วยการครอบงำ โดยที่อุดมการณ์จะเข้าไปวนเวียนอยู่ในชีวิตประจำวันทีละเล็กละน้อย โดยที่ประชาสังคมไม่ค่อยรู้สึกตัว ทำให้ความคิดและการกระทำของคนค่อยๆ ไปตามระบบ เพื่อสร้างความชอบธรรมและความยินยอมของอุดมการณ์นั้น

2. รัฐ หรือ สังคมการเมือง (State Society)

คือ แหล่งที่ผูกอำนาจโดยรัฐ ทำหน้าที่กดขี่ด้วยการใช้ความรุนแรง ใช้การบังคับไม่ใช้การแสวงหาความยินยอม เช่น กฎหมาย ตำรวจ เป็นต้น

ฉะนั้น การที่ชนชั้นหนึ่งสามารถมีชัยชนะได้อย่างสมบูรณ์ จำเป็นต้องได้รับความยินยอมจากสมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมมากกว่าการใช้กำลังบังคับ ซึ่งกรัมสกีให้ทัศนะว่า “ประชาสังคม” เป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดที่ชนชั้นหนึ่งสามารถครองความเป็นใหญ่อย่างสมบูรณ์ได้หากสามารถเข้ามาครอบงำมีอิทธิพลเหนือประชาสังคมได้

กรัมสกีเชื่อว่า การที่ชนชั้นปกครองสามารถดำรงอยู่ได้ เป็นเพราะการประสานงานอย่างเหมาะสมในการครอบงำทางชนชั้น โดยชนชั้นครอบงำต้องประสานกลไกด้านการปราบปรามและการครอบงำทางความคิดอุดมการณ์ควบคู่กันไป เพื่อรักษาอำนาจของชนชั้นครอบงำที่เป็นดังนี้ เนื่องจากชนชั้นปกครองไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยการใช้กำลังควบคุมบังคับเพียงอย่างเดียวได้เป็นเวลายาวนาน แต่ต้องอาศัยการครอบงำทางความคิดอุดมการณ์ (Ideological Hegemony) ควบคู่ไปด้วย

แนวคิดของอัลดูแซร์ คล้ายคลึงกับแนวคิดของกรัมมี่ที่ว่า กลไกของรัฐหนึ่ง ๆ จะต้องประกอบขึ้นด้วยการใช้การกดขี่ปราบปราม และการใช้อุดมการณ์ร่วมกันเสมอ เพียงแต่ว่าลักษณะใดจะถูกจัดเป็นด้านหลักหรือด้านรองเท่านั้น เช่น ในขณะที่วัด หรือ โรงเรียนทำหน้าที่ผลิตสัญลักษณ์ทางอุดมการณ์เป็นหลัก ก็ต้องมีบทลงโทษ ขับไล่ อันเป็นลักษณะการปราบปรามเป็นด้านรองเป็นต้น ดังนั้น ในความเป็นจริงกลไกทั้งสองด้านจะดำเนินงานควบคู่กันไปเสมอที่เราแยกมันออกเพียงเพื่อดูว่าอันไหนทำหน้าที่หลักกว่าอีกอันหนึ่งเท่านั้น

การครอบงำทางความคิดอุดมการณ์ คือ การที่ชนชั้นปกครองสามารถชนะใจชนชั้นที่ถูกปกครองให้สามารถยอมรับในความคิดและอุดมการณ์ของรัฐ หรือ เป็นปฏิบัติการของชนชั้นปกครองที่จูงใจให้ชนชั้นที่ถูกปกครองยอมรับในอุดมการณ์ และนำอุดมการณ์นั้นไปพัฒนาเป็นส่วนหนึ่งในค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมของพวกเขา ในการครอบงำทางความคิดอุดมการณ์นั้น โลกทัศน์ของชนชั้นปกครองจะถูกทำให้กลายเป็นสามัญสำนึกของทั้งสังคม ซึ่งกรัมมี่อธิบายว่าการที่ชนชั้นปกครองสามารถเอาชนะความรู้สึกยินยอมของชนชั้นล่างในการสร้างสามัญสำนึกได้เป็นเพราะ “สงครามชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ซึ่งเป็นสงครามในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ในการต่อสู้ชิงพื้นที่ทางความคิดเพื่อการครองความเป็นเจ้านั้น อุดมการณ์สองอย่างที่เผชิญหน้ากันอยู่ คือ อุดมการณ์หลัก (Dominant Ideology) ฝ่ายหนึ่งกับอุดมการณ์ต่อต้าน (Counter Ideology) อีกฝ่ายหนึ่ง

“อุดมการณ์หลัก” (Dominant Ideology) คือ อุดมการณ์เพื่อการรับใช้อำนาจในระบบ โดยทำหน้าที่ในการดำรงรักษาและค้ำจุนระบบเดิม ในขณะที่อุดมการณ์ต่อต้าน คืออุดมการณ์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ เพื่อทำลายล้างระบบเดิมและนำเสนอระบบใหม่แทน สงครามชิงพื้นที่ทางความคิดจึงเป็นการต่อสู้ของอุดมการณ์หลักกับอุดมการณ์ต่อต้าน เพื่อการได้มาซึ่งชัยชนะในการยึดความยินยอมของสังคมส่วนใหญ่นั่นเอง

Hegemony จึงเป็นเรื่องของการร่วมมือกันในทุกด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม โดยอุดมการณ์เป็นรูปลักษณะของการแสดงออกและวิธีการที่ทำให้เกิดความหมาย กลไกของอุดมการณ์ก็สามารถทำให้เกิดการยอมรับปฏิบัติตามอุดมการณ์ จึงมีฐานะเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกของผู้รับสาร เป็นเครื่องมือสื่อทางอุดมการณ์ในการสร้างความชอบธรรมให้แก่อุดมการณ์นั้น ๆ อันจะนำไปสู่การปกครองและควบคุมได้ง่ายขึ้น

ทั้งนี้ผู้วิจัยจะสามารถนำแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) และ หลุยส์ อัลตุสเซอร์ (Louis Althusser) มาเป็นแนวทางในการศึกษาการสร้างสภาวะการครองอำนาจของชนชั้น ครองงำ (Hegemony) โดยอธิบายเหตุผลได้ว่า ในฐานะที่เป็นกลุ่มชนชั้นปกครองที่ยึดพื้นที่อุดมการณ์ของรัฐได้รับการยอมรับจากมวลชนส่วนใหญ่ในลักษณะที่เป็นสามัญสำนึก (Common Sense) หรือไม่รู้สึกรู้สีกว่าถูกครอบงำทางการวิเคราะห์โดยรัฐลักษณะดังกล่าวจะทำให้การใช้กำลังปราบปรามกดขี่ในการปกครองเป็นไปน้อยที่สุด เพราะมีกลไกต่าง ๆ ทำหน้าที่ประสานกัน เพื่อรักษาสภาวะการครองอำนาจของรัฐไว้

โดยหลักการนี้ อัลตุสเซอร์ (Althusser, 2529 : 52, อ้างถึงในสุรพงษ์ ชัยนาม, 2524 : 73) เชื่อว่าไม่มีชนชั้นไหนสามารถยึดอำนาจรัฐไว้ได้เป็นเวลายาวนาน โดยมีได้ดำเนินการครอบงำ "เหนือ" และภายในกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ ไปด้วยพร้อมในเวลาเดียวกัน และ "การผลิตซ้ำอุดมการณ์เป็นการทำให้อุดมการณ์ดำรงอยู่ได้ และการคงอยู่ของอุดมการณ์ก็เนื่องมาจาก "กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ" ที่จะทำหน้าที่สืบทอดระบบสังคมด้วยการกำหนดพฤติกรรมความเชื่อของประชาชนในสังคม และทำให้ปัจเจกบุคคลรู้สึกเต็มใจที่จะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ เพราะการกระทำเช่นนั้นทำให้พวกเขาสามารถดำรงตนอยู่ได้ในสังคม"

นฤมล ทับจุมพล (2531:8) กล่าวว่า กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ (Ideological State Apparatus) จะเป็นตัวทำหน้าที่สร้างทัศนคติทางการเมืองให้แก่ประชาชนเพื่อนำไปสู่การยอมรับการดำรงอยู่ของรัฐและสถานภาพของสังคมในขณะนั้น โดยการสร้างความเชื่อ ความเคยชิน และความรักต่อสถาบันหรือสัญลักษณ์ของอุดมการณ์ และพร้อมที่จะปกป้องคุ้มครองสถาบันและสถานะทางสังคมที่เป็นอยู่

จากแนวคิดเรื่องการสร้างสภาวะการครองอำนาจของชนชั้นครอบงำ จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถนำไปศึกษาวิเคราะห์ถึงแนวความคิดอุดมการณ์ทางการเมืองที่สะท้อนออกมาทางหนังสือพิมพ์ได้ โดยจะนำไปใช้ในการวิเคราะห์และอธิบายผล

6. แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ทางการเมือง (Ideology)

อุดมการณ์มีความหมายหลายประการ กล่าวคือ

1. อุดมการณ์เป็นความคิด (Thought) ความเชื่อ (Belief) ที่มีแบบแผนไม่เลื่อนลอย ปราศจากหลักเกณฑ์ แต่ตรงกันข้ามเป็นความคิดความเชื่อที่มีแนวทางแน่นอน มีเหตุมีผล มีจุดหมายปลายทาง และวัตถุประสงค์ที่มนุษย์จะดำเนินการให้สัมฤทธิ์ผล
2. อุดมการณ์เป็นความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง หรือวิถีทางการเมือง มีความมุ่งหมายที่จะกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในด้านการเมืองการปกครอง อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้งเสนอแนะแนวทางแก้ไข ปรับปรุงสิ่งที่เห็นว่ายังไม่ถูกต้องสมบูรณ์
3. ความคิดความเชื่อดังกล่าวมาแล้วนั้น มีผลทำให้เกิดการเชื่อฟังปฏิบัติตาม (Obedience) ซึ่งหมายถึงการยอมรับว่าสิ่งต่าง ๆ ที่ Ideology กำหนดขึ้นนั้นเป็นสิ่งถูกต้องใช้ได้ หรือมีผลดี สมควรที่จะได้นำไปประยุกต์ใช้ให้บังเกิดผล
4. ความคิดความเชื่อทำให้เกิดพ้องต้องกัน (Consensus) เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลผลักดันให้มนุษย์ได้เห็นพ้องต้องกันในหลักการ ความมุ่งหมายกระบวนการ รวมทั้งการนำมาปฏิบัติอย่างจริงจังในสังคม
5. ความคิดความเชื่อดังกล่าว จะทำให้เกิดการควบคุม (Mechanism of Control) ขึ้น และตัวอย่างกลไกการควบคุมของ Democratic Ideology ได้แก่ องค์กร ตัวแทนของประชาชน พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ สถาบัน มติมหาชน เป็นต้น พร้อมกันนั้นก็ยังมีกรรมวิธีต่าง ๆ เพื่อให้กลไกเหล่านี้ดำเนินงานไปได้ เช่น การเลือกตั้ง การออกเสียง การถอดถอน การรับรองนโยบาย

นักปราชญ์ทางรัฐศาสตร์ได้ให้ความสำคัญทาง Ideology ไว้มาก และถือว่าอุดมการณ์เป็นแรงชักจูงใจ (motivation Force) ที่เป็นเสมือนแรงผลักดันที่ทำให้เกิดการกระทำนานัปการในสังคม เป็นแรงดลใจ (Inspiration) ให้มนุษย์เกิดการเชื่อฟัง และนำไปสู่หน้าที่ความรับผิดชอบที่มีความแน่นอนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในที่สุด (Consistent and Integrated) ซึ่งมีอิทธิพลในการสร้างทัศนคติ (Attitude) และพฤติกรรม (Behavior) ของมนุษย์ให้ไปในแนวหนึ่งโดยเฉพาะ

Martin Seliger (John B.Thomson, 1984 : 76) ได้ให้ความหมายคำว่า "อุดมการณ์" เอาไว้ว่า "...อุดมการณ์ (Ideology) หมายถึง ระบบความเชื่อทางการเมืองแบบใดแบบหนึ่งที่ระบบความเชื่อดังกล่าวนั้นสามารถนำไปสู่การมีปฏิบัติการ (Action) ของผู้ที่มีความเชื่อในระบบการเมืองดังกล่าวเพื่อรักษา ทำลาย หรือสร้างลักษณะการควบคุมทางสังคมที่ประชาชนขึ้นมาใหม่..."

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าอุดมการณ์จึงมีความเกี่ยวข้องกับนโยบายทางการเมือง (Power Configuration of Society) และมีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอำนาจ (Relation Between Power Groups) ด้วย

เนื่องจากอุดมการณ์ทางการเมืองสะท้อนให้เห็นรูปของวิธีการปกครองหลัก และการดำเนินชีวิตของบุคคลทางปฏิบัติชีวิตจริง ซึ่งอาจจะเห็นในกฎหมายรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ ถ้อยแถลง หรือคำประกาศต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสิ่งต่อไปนี้เป็นอย่างจริงจัง คือ

1. เกี่ยวกับผู้ปกครอง การกำหนดผู้ที่จะทำหน้าที่ปกครอง
2. เป็นข้ออ้างที่จะชักจูงความคิดเห็น หรือเพื่อที่จะต่อต้านหรือยับยั้งความคิดเห็น
3. เป็นแนวคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าสำคัญในการดำรงชีวิต
4. เกี่ยวข้องกับนโยบาย เพื่อป้องกันสิ่งสำคัญที่พึงรักษาไว้

ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าการเมืองและอุดมการณ์นั้นมีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด และยังมีส่วนเกื้อกูลสนับสนุนซึ่งกันและกัน

กระบวนการสร้างอุดมการณ์ให้เกิดขึ้นในสังคมการเมือง ส่วนที่มีบทบาทสำคัญที่สุดคือ "สื่อ" (Media) สื่อจะทำหน้าที่เป็นตัวส่งผ่านข้อมูลและทัศนคติทางการเมืองจากรัฐไปสู่ประชาชนเป็นตัวสร้างความเชื่อทางการเมืองที่ค้ำจุนการดำรงอยู่ของรัฐนั้น ๆ ขึ้นมา (Athusser, 1992 : 29)

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สื่อเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งที่รัฐใช้ในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองขึ้นมาในสังคมนั้น ๆ โดยประเภทของสื่อแบ่งออกเป็น

1. สื่อโดยตรง อาศัยความเป็นข้อเท็จจริง ความสามารถในการพิสูจน์ได้ว่าจริงตามหลักวิทยาศาสตร์เป็นตัวกำหนด เช่น ข่าวสาร ข้อมูล พงศาวดาร และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น

2. สื่อโดยอ้อม อาศัยการพรรณนาและการสร้างความงามทางวรรณศิลป์ และศิลปะด้านอื่น ๆ เพื่อสร้างอารมณ์ความรู้สึกร่วมเห็นคล้อยตามข้อมูลและทัศนคติของผู้ผลิตต้องการเสนอ เช่น บทเพลง คำขวัญ บทละคร สไลด์แกน เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากบริบททางสังคมการเมืองในสมัยรัฐบาลทั้งสองแล้ว จะเห็นว่าการสร้างสัญลักษณ์เพื่อเป็นสื่อทั้งทางตรงและทางอ้อมในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองเพื่อรองรับนโยบายและสภาพสังคมที่รัฐบาลต้องการให้ประชาชนเห็นด้วย โดยอาศัยหนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่และสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสู่ประชาชน ซึ่งผู้วิจัยใช้ในการตั้งข้อสันนิษฐานเบื้องต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2

พรภิรมณ์ เขียมธรรม (2520 : 40) วิจัยเรื่อง บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 กับการควบคุมหนังสือพิมพ์ โดยรัฐบาลคณะราษฎร พบว่าแม้ว่าหัวหน้าคณะผู้ก่อการฯ จะได้เคยแสดงออกซึ่งทัศนคติที่ดีต่อหนังสือพิมพ์มาก่อน แต่ด้วยความรู้สึกไม่แน่นอนในเสถียรภาพของตนเอง ซึ่งมาจากความหวาดระแวง 2 ประการ คือ ความหวาดระแวงว่าฝ่ายกษัตริย์นิยมจะผนึกกำลังกันหาทางชิงอำนาจกลับคืน, ความหวาดเกรงการแทรกแซงของต่างประเทศ ความวิตกในเสถียรภาพของรัฐบาลมีผลให้รัฐบาลเข้ามาควบคุมหนังสือพิมพ์ โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2475 ขึ้นเพื่อควบคุมหนังสือพิมพ์

พรภิรมณ์ กล่าวว่าการควบคุมหนังสือพิมพ์มีการสืบเนื่องต่อมาจนถึงการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของหลวงพิบูลสงครามระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2481-2487 เป็นช่วงที่ทหารเข้ามา มีบทบาททางการเมืองอย่างเต็มที่ หลวงพิบูลสงครามมีความเชื่อมั่นว่า สถาบันทหารจะเป็นสถาบันเดียวที่สามารถสร้างระเบียบและรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศได้ บรรยากาศทางการเมืองในลักษณะเผด็จการดังกล่าว ย่อมส่งผลสะท้อนไปถึงหนังสือพิมพ์เป็นสถาบันที่ต้องเผชิญหน้ากับรัฐบาลเป็นธรรมดา แม้ว่านักหนังสือพิมพ์บางคนจะมีอุดมคติในการดำเนินงานหนังสือพิมพ์เพื่อผลประโยชน์ของประชาชน แต่เจ้าของหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นนายทุน ย่อมต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของตนเป็นอันดับแรก เจ้าของหนังสือพิมพ์จึงมีอิทธิพลต่อนโยบายการดำเนินงานของหนังสือพิมพ์ และพอใจที่จะให้หนังสือพิมพ์ของตนห่างไกลจากการกระทบกระทั่งกับรัฐบาล มากกว่าจะมีอุดมคติทางการเมืองอย่างจริงจัง

2. วิกฤตในวิวัฒนาการหนังสือพิมพ์ไทย

การวิจัยเรื่อง การเผชิญหน้าและการปะทะกันระหว่างรัฐบาลเผด็จการกับอุดมการณ์เสรีนิยม สุภัตัญญา สุตบรรทัด (2542) พบว่า ตลอดช่วงระยะเวลาของการผกผันทางการเมือง วงการหนังสือพิมพ์ก็มีความยุ่งเหยิงพอ ๆ กัน ความขัดแย้งทางการเมืองและการชิงอำนาจระหว่างกัน

เองทำให้รัฐบาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคอันยาวนานของจอมพล ป.พิบูลสงครามทำการลิดรอนสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน ความวุ่นวายทางการเมืองนำมาสู่การปิดหนังสือพิมพ์เกือบ 20 ฉบับในช่วง 3 ปี ได้สร้างความเรรวนในหมู่นักคิดนักเขียนทั้งหลาย นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาหนังสือพิมพ์ก็ค่อย ๆ แยกออกเป็นหลายฝ่าย บ้างก็ตกเป็นเครื่องมือของฝ่ายรัฐบาล บ้างก็พยายามรักษาสถานภาพของความเป็นกลาง แต่ก็ต้องใช้ชีวิตอยู่อย่างลุ่มลุกคลุกคลาน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบอีกว่า การที่หนังสือพิมพ์ไทยเริ่มเดินทางเข้าสู่ความสับสนปั่นป่วนยิ่ง ความขัดแย้งระดับโลกที่บานปลายไปสู่การระเบิดของสงครามโลก ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลต่าง ๆ ทั้งในประเทศและนอกประเทศมีนโยบายใช้สื่อมวลชนเพื่อการโฆษณาชวนเชื่อข้ามประเทศ ในระหว่างสงครามจอมพล ป. พิบูลสงคราม ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงว่าเข้าข้างญี่ปุ่น หนังสือพิมพ์ถูกควบคุมอย่างหนักด้วยระบบเซ็นเซอร์ และแม้ว่าสงครามโลกจะผ่านไป แต่สถานการณ์หนังสือพิมพ์ก็ยังคงถูกควบคุมอย่างหนักอย่างต่อเนื่อง

ข้อสันนิษฐานเบื้องต้น

สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ มีข้อสันนิษฐานเบื้องต้นดังนี้

1. ในยุคแห่งการขึ้นครองอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเป็นรัฐบาลเผด็จการอำนาจนิยม จะมีวิธีในการจัดการกับหนังสือพิมพ์ด้วยการควบคุมด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การออกกฎหมายควบคุม การเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ เซ็นเซอร์ ฯลฯ รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากหนังสือพิมพ์ในการเผยแพร่นโยบายและอุดมการณ์ โจมตีฝ่ายตรงข้าม ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อรักษาเสถียรภาพของรัฐบาล
2. ลักษณะการควบคุมหนังสือพิมพ์ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ น่าจะมีความคล้ายคลึงกัน หากแต่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีความเฉียบขาดและเบ็ดเสร็จกว่า ทั้งนี้น่าจะเนื่องมาจากการที่จอมพลสฤษดิ์ฯ ได้เรียนรู้ถึงบทเรียนที่จอมพล ป. ได้รับจากการควบคุมไม่เด็ดขาดพอ และยังปล่อยให้หนังสือพิมพ์มีโอกาสวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล จนเป็นสาเหตุให้รัฐบาลต้องถูกล้มล้างอำนาจในที่สุด
3. ด้วยบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การต่างประเทศ และสถานการณ์ทางการเมืองน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญ ที่มีส่วนสัมพันธ์กับการกำหนดวิธีการควบคุมหนังสือพิมพ์ เช่น การเข้ามาตรา

ควบคุมทางการเมือง การปกครอง ฯลฯ รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากหนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่อุดมการณ์และนโยบายของรัฐบาล และรวมไปถึงการโจมตีฝ่ายตรงข้าม

4. บุคคลสำคัญหลายท่าน (นอกเหนือจากนายกรัฐมนตรีนครี) มีส่วนสำคัญต่อการควบคุมหนังสือพิมพ์ และการใช้ประโยชน์จากหนังสือพิมพ์ ซึ่งได้แก่ หลวงวิจิตรวาทการ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ หลวงอดุลยเดชจรัส เป็นต้น

5. การควบคุมและการใช้ประโยชน์จากหนังสือพิมพ์ในยุคสมัยดังกล่าวส่งผลกระทบต่อวงการหนังสือพิมพ์ในขณะนั้นมาก เพราะหนังสือพิมพ์ถูกปิดหูปิดตา ไม่สามารถเป็นปากเสียงคอยวิพากษ์วิจารณ์ และเสนอข้อเท็จจริงใด ๆ กับประชาชนได้ อันก่อให้เกิดการแบ่งหนังสือพิมพ์ออกเป็น 2 ช่วง ช่วงแรก คือ หนังสือพิมพ์ที่ไหลไปตามกระแสของรัฐบาล เพื่อความอยู่รอดของตนเอง และช่วงที่สอง คือ หนังสือพิมพ์ที่คอยต่อต้านรัฐบาลตามสิทธิหน้าที่ และเสรีภาพเท่าที่เหลื้อยู่ เพื่อเรียกร้องความถูกต้องให้กับสังคมตามระบอบประชาธิปไตย

อธิบายศัพท์

1. การควบคุมหนังสือพิมพ์ หมายถึง การจำกัดบทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติดำเนินงานของนักหนังสือพิมพ์ไทยในสมัยการปกครองของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481- 2487, พ.ศ. 2491-2500) กับสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2502 - 2506) ซึ่งก็คือ การที่รัฐบาลกีดขวาง และ/หรือลงโทษทำร้ายนักหนังสือพิมพ์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อไม่ให้แสวงหาข่าวสารนำเสนอข่าวสารที่จะเป็นทางเลือกในการตัดสินใจแก่ประชาชน ได้แก่

1.1 การออกกฎหมายควบคุม ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยหมายถึง

- พระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. 2484 ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม
- ระเบียบ คำสั่งต่าง ๆ

ซึ่งรัฐบาลทั้งสองสมัยได้มีการออกกฎหมายการพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ออกมาเป็นระยะ ๆ เนื้อหากฎหมายการพิมพ์จะแสดงให้เห็นถึงการให้อำนาจแก่รัฐบาลและเจ้าหน้าที่ในการควบคุมหนังสือพิมพ์ อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายของรัฐบาลในการควบคุมหนังสือพิมพ์ ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของตนเอง

1.2 การปฏิบัติต่อสื่อ เช่น การสั่งปิดโรงพิมพ์ สั่งเซ็นเซอร์ การขู่เชิญ การฆาตกรรม การปล่อยเกาะ และการซื้อหุ้นส่วนของหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

2. การใช้ประโยชน์จากหนังสือพิมพ์ หมายถึง วิธีการใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือของรัฐบาลในการที่จะกระจาย ถ่ายทอดนโยบาย อุดมการณ์ของรัฐบาล เพื่อให้ประชาชนในชาติได้รับทราบ และยึดถือปฏิบัติตาม และรวมไปถึงการโจมตีฝ่ายตรงข้าม ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อรักษาความมั่นคงทางการเมือง และเพื่อความอยู่รอดของรัฐบาลเอง

3. รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม หมายถึง การบริหารราชการแผ่นดินโดยจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีทั้ง 2 ช่วงระยะเวลา นั้นคือ

- ช่วงที่หนึ่ง ตั้งแต่ 16 ธันวาคม 2481 – 1 สิงหาคม 2487
- ช่วงที่สอง ตั้งแต่ 8 เมษายน 2491 – 16 กันยายน 2500

4. รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หมายถึง ช่วงเวลาแห่งการบริหารราชการแผ่นดินโดย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ คือ ตั้งแต่ 9 กุมภาพันธ์ 2502 – 8 ธันวาคม 2506

5. หนังสือพิมพ์ ในที่นี้ หมายความว่าหนังสือพิมพ์ที่มีบทบาทสำคัญในทางการเมืองภายใต้การปกครองของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้แก่หนังสือพิมพ์ที่เป็นกระบอกเสียงของรัฐบาลและหนังสือพิมพ์ฝ่ายตรงข้ามรัฐบาล ดังนี้

5.1 หนังสือพิมพ์ที่เป็นกระบอกเสียงของรัฐบาล ได้แก่

- ธรรมาธิปไตย เป็นกระบอกเสียงของจอมพล ป. พิบูลสงคราม
- สารเสรี เป็นกระบอกเสียงของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

5.2 หนังสือพิมพ์ฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล ได้แก่

- รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481 – 2487) มีจำนวน 3 ฉบับ ดังนี้
 - ประชาชาติ
 - สุภาพบุรุษ
 - ศรีกรุง

- รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491 – 2500) มีจำนวน 2 ฉบับ ดังนี้
 - สยามรัฐ
 - พิมพ์ไทย
- รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2502 – 2506) มีจำนวน 2 ฉบับ คือ
 - สยามรัฐ
 - สยามนิกร

กรอบแนวคิด

